

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Senát a armáda římská. Krize římského impéria v letech 235-238.

Bc. Martin Mošnička

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Keparťová, CSc.
Studijní program: Učitelství pro střední školy
Studijní obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy a střední školy dějepis — německý jazyk

Praha 2023

Prohlášení

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Senát a armáda římská. Krize římského impéria v letech 235-238* potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucí práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 3.7. 2023

Poděkování

Touto cestou bych rád poděkoval vedoucí své práce doc. PhDr. Janě Keprtové, CSc. za její cenné rady, čas a trpělivost při vedení mé diplomové práce.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zabývá krizovým obdobím, do kterého se Římská říše dostala po smrti Alexandra Severa, jak ho líčí britský historik a spisovatel Harry Sidebottom ve svém trojdílném románu *Trůn Caesarů: Železo a Rez, Ocel a Krev, Oheň a meč*. Práce se soustřeďuje především na úlohu armády v chaosu třetího století n. l. Jsou v něm otázky filozofické (epikurejci, stoikové, pythagorejci), náboženské (tradiční římské i domorodé kultury a pověry), literární (znalost literatury u intelektuálů kontra obyčejní vojáci coby poslušné stroje), otázka pocitu nadřazenosti Římanů oproti poráženým barbarům ze severu, patriotismus, kariérismus, egoismus, obětavost, přátelství, propaganda atd. Právě propaganda a manipulace veřejným míněním, tak důležitá pro každého jednoho císaře, je pak v mé práci probrána detailněji. Na začátku práce jsou krátce popsány životy a hodnocení významu těch děl starověkých autorů (jmenovitě Héródiános, Aurelius Victor, Zósimos, Ammianus Marcellinus), ze kterých je možno získat důležité informace k tématu. Považuji též za klíčové krátce seznámit čtenáře s vojenskými císaři (jedná se o Alexandra Severa, Maximina Thráka, Gordiana I., Gordiana II., Balbina, Pupiena a Gordiana III.), jejichž působení v inkriminované době hrálo nemalou úlohu jak pro tehdejší období zmatků, tak pro vývoj další fáze prohlubující se všestranné krize Římského impéria. Právě do této převratné doby nás Harry Sidebottom velmi detailně uvádí a pomáhá nám – díky svým znalostem historických pramenů – tento vývoj pochopit.

KLÍČOVÁ SLOVA

Římský senát, římská armáda, krize Římského impéria, Řím, Limes Romanus, Barbaři, Peršané, Germáni, Maximinus Thrák, Gordianus I., Gordianus II., Gordianus III., Harry Sidebottom, historický román, *Trůn Caesarů*

ABSTRACT

This thesis explores the period of crisis that the Roman Empire entered after the death of Alexander Severus, as described by the British historian and writer Harry Sidebottom in his three-part novel *The Throne of Caesars: Iron and Rust, Steel and Blood, Fire and Sword*. The work focuses primarily on the role of the army in the chaos of the third century AD. It contains questions of philosophy (Epicureans, Stoics, Pythagoreans), religion (traditional Roman and indigenous cults and superstitions), literature (knowledge of literature among intellectuals versus ordinary soldiers as obedient machines), the question of the feeling of superiority of the Romans compared to the defeated barbarians from the north, patriotism, careerism, egoism, self-sacrifice, friendship, propaganda, etc. Propaganda and manipulation of public opinion, so important for every single emperor, is then discussed in more detail in my work. The lives and evaluation of the significance of the works of those ancient authors (namely Héródiános, Aurelius Victor, Zósimos, Ammianus Marcellinus) are briefly described at the beginning of the work, from which important information on the topic can be obtained. I also consider it crucial to briefly introduce the military emperors to the reader (these are Alexander Severus, Maximinus Thrace, Gordianus I, Gordianus II., Balbinus, Pupienus and Gordianus III.). Their actions played a significant role during the incriminated period, in the time of commotion and in the development of the next phase of the deepening all-round crisis of the Roman Empire. Harry Sidebottom takes us in great detail into this ground-breaking time and helps us – thanks to his knowledge of historical sources – to understand it.

KEYWORDS

Rome Senate, Roman Army, crisis of the Roman Empire, Rome, Limes Romanus, Barbarians, Persians, Germans, Maximinus Trax, Gordian I, Gordian II, Gordian III, Harry Sidebottom, *Throne of the Caesars*

Obsah

1	Prameny	10
2	Období děje románu	14
2.1	Severovská dynastie	15
2.1.1	Septimius Severus	15
2.1.2	Caracalla a Geta.....	17
2.1.3	Macrinus	19
2.1.4	Elagabalus.....	20
2.1.5	Alexander Severus.....	21
2.2	Maximinus Thrax	23
2.3	Gordianus I., II.	24
2.4	Balbinus, Pupienus	24
3	Trůn Caesarů.....	27
3.1	Porovnání českého vydání románu s originálem.....	28
3.2	Recenze	29
3.3	Srovnání románového díla s antickými prameny	31
3.3.1	Románový Maximinus Thrák.....	31
3.3.2	Románový Gordianus I., II.	34
3.3.3	Románový Balbinus a Pupienus	35
4	Podoby propagandy římských císařů.....	37
4.1	Mince a jejich použití v propagandě	42
4.1.1	Portréty Maximina Thráka a jejich využití v propagandě	45
4.1.2	Portréty Vera Maxima a jejich využití v propagandě.....	46
4.1.3	Portréty Caecilie Pauliny a jejich využití v propagandě.....	48
4.1.4	Portréty Gordiana I. a Gordiana II. a jejich využití v propagandě	49

4.1.5	Portréty Balbina a Pupienu a jejich využití v propagandě.....	52
5	Využití trilogie <i>Trŕn Caesarŕ</i> ve výuce	55
5.1	Obecně k výuce dějepisu.....	55
5.2	Využití beletrie ve výuce.....	62
5.3	Návrh hodiny.....	65
5.4	Obsah použitých ukázek.....	72
5.4.1	Ukázka č. 1	72
5.4.2	Ukázka č. 2	73
5.4.3	Ukázka č. 3	74
	Závěr.....	75
6	Seznam použitých informačních zdrojŕ	77
6.1	Zkoumané literární zpracování.....	77
6.2	Elektronické zdroje	77
6.3	Starověké prameny.....	77
6.4	Sekundární literatura	78
6.5	Zdroje obrázkŕ	80

Úvod

Tato práce se zabývá krizí Římského impéria v letech 235–238 n. l., vztahy Říma k okolnímu světu a také vnitřními problémy říše. Věnuji se také trilogii s názvem *Trůn Caesarů* z pera historika Harryho Sidebottoma, který je rovněž autorem odborných prací o době antického starověku (především z doby krize římského impéria jako například série *Římský Válečník* nebo *Útěk z pevnosti ticha*, které byly přeloženy rovněž do českého jazyka.). V případě zmíněné trilogie *Trůn Caesarů* se autor snaží zpopularizovat dané období a přiblížit tuto dobu širokému čtenářskému okruhu.

V první části práce se věnuji starověkým pramenům, o které se také opíral autor knižní trilogie, ale i dalšími, které mi pomohly k vypracování této práce. Je zde také zdůvodněna spisovatelská činnost a život tehdejších starověkých autorů. Tento román jsem mohl na základě dostupných pramenů a literatury posoudit ve vztahu k historické realitě.

V druhé části předkládám informace o období vlády severovské dynastie a jak je toto období vnímáno dnešními historiky. Využil jsem především knihy Michaela Granta, jako například *Dějiny antického Říma* nebo *Římští císařové*. Dalším přínosným dílem byla také kniha *Dějiny římské říše od nejranějších časů po Konstantina velikého*. K objasnění některých pojmů jsem využil také *Encyklopedii antiky* vytvořenou kolektivem pod vedením Ludvíka Svobody.

Třetí část práce je věnována románu Harryho Sidebottoma *Trůn Caesarů*. Nejvíce se v této části zabývám porovnáváním románu s díly starověkých autorů. Nevycházel jsem z originálního znění, ale z českých překladů, protože ne úplně všechna starověká díla jsou přeložena do českého jazyka. Tuto část jsem rozdělil podle jednotlivých císařů, z nichž je věnována největší pozornost především Maximinu Thrákovi. Podávám informace o jednotlivých dílech trilogie *Trůn Caesarů* a také srovnávám české vydání s originálem.

Čtvrtá část je věnována podobám propagandy římských císařů. Zde se věnuji způsobům sebe prezentace císařů, a to především vyobrazení na mincích. Dále se také zabývám způsoby a mechanismy, kterými vojenští císaři manipulovali s veřejným míněním, například propagace, agitace apod., která jim měla dopomoci k zachování přízně

především armády. V souvislosti s tímto faktem se zabývám zejména úlohou armády a ubývajícím vlivem senátu v této historické epoše.

V poslední části se zabývám dějepisem jakožto vyučovacím předmětem v obecné rovině a také využitím beletrie ve výuce. V souvislosti s beletrií se věnuji využití historického románu *Trin Caesarů*. Využitím tohoto konkrétního díla se dosud ještě nikdo nezabýval.

1 Prameny

Jedním z nejdůležitějších historických pramenů o zkoumané době je dílo Héródiánovo. Héródiános se narodil pravděpodobně kolem roku 170 a zemřel asi 250.¹ Na jeho život, osobnost a funkce, které ve své době vykonával, jsou různé názory. Jeho původ mu zřejmě nezajistil nějakou perspektivní kariéru, a je tedy možné, že byl synem některého z propuštěnců, pokud dokonce nebyl propuštěncem sám. Důležité je, že se jeho dějepisná práce soustředovala na jeho současnost, která svojí dramatičností pro něj byla cenným materiálem. Nemusel se tak spoléhat na zprostředkovanou interpretaci minulosti, ale těžil z vlastního prožívání událostí, o nichž psal. V jeho dílech můžeme však nalézt odlišnost od většiny antických historiků. Nevyskytuje se v něm heroizace kladných hrdinů popisovaného dramatu ani idealizování postavení impéria v soudobém světě. Pokud je Cassius Dio vrcholným vyjádřením senátorské historiografie na téma císařské moci, Héródiános vyjadřuje „ne-senátorskou“ historiografii, která však v senátu rozpoznává ideologický vrchol mocenského systému v Římě. Protivníky, například Germány nebo Peršany, popisuje jako rovnocenné soupeře. Jeho cílem bylo zachytit obraz reality své doby tak, jak se mu jevila a technickou stránkou dějepisné tvorby se příliš nezabýval. Héródiános zdůrazňuje význam císařské moci a kritizuje armádu za její svévolné, sobecké počínání, protože kladla svoje momentální požadavky nad státní zájmy.² Z Héródiánova pohledu pochází stále císařská moc z pověření senátu, přičemž ji byl senát často donucen udělit na základě nátlaku, který byl na něj vyvíjen vojskem. Lze také v jeho v příběhu pozorovat postupnou marginalizaci a úpadek nejen senátorské moci, ale i jeho dalšího rozvoje.

Zdá se tedy, že se snažil psát jako *Tacitus sine ira et studio*? Z hlediska kompozice je jeho dílo složité, ovšem smysluplné a poukazuje na historikovy schopnosti a promyšlený autorský záměr. Héródiánův způsob historické analýzy a chápání je specifický. V některých částech lze pozorovat prvky nezaujaté historiografie, jako tomu je v některých z jeho prohlášení (1.1-2, 2.15.6-7), ale v některých případech je jeho tvorba tendenční (Pertinax nebo Septimius Severus). Héródiános vytvořil a syntetizoval materiál, který prezentuje svět po Marcu Aureliovi, odhaluje důležité poučení o minulosti a jeho kompoziční metody jsou

¹ BURIAN, Jan. Předmluva in: HÉRÓDIÁNOS., *Řím po Marku Aureliovi*, str. 12.

² BURIAN, Jan. Předmluva in: HÉRÓDIÁNOS., *Řím po Marku Aureliovi*, str. 13.

dobrym vodítkem k událostem, které by měly být zaznamenány či zapamatovány. Zde je také potřeba zmínit, že dějepiscectví v antice neposkytovalo zcela objektivní informace. Šlo především o vytvoření obrazů minulosti nebo spíše memoria minulých událostí. Často záleželo na autorovi (nebo sociální skupině, jíž byl součástí), který formoval paměť o minulosti. Záměrně tedy autoři psali své osobní zkušenosti, názory, které by případně mohly ovlivnit budoucnost.

Dalším důležitým, nicméně o něco méně objektivním pramenem je soubor životopisů římských císařů *Historia Augusta*. V díle jsou zachyceny životopisy římských císařů od Hadriana (vládl v období 117–138) po Carina (283–285)³. Dílo sice uvádí šest autorů, kteří na něm pracovali někdy kolem roku 300, ovšem ve skutečnosti se jedná o práci jednoho autora, která vznikla o sto let později. Důvod, proč toto dílo neznámý autor vytvořil, není znám. Nabízí však historikům, s ohledem na nedostatek jiných literárních pramenů o této době, velmi cenné informace.

Historia Augusta je rozdělena na dvě části, a sice *Velké životopisy* a *Malé životopisy*. V zájmu autora bylo poukázat na to, čím jednotliví nositelé císařské moci přispěli nebo uškodili římskému státu. Jedním z kritérií dobrého nebo špatného císaře je skutečnost, zda za jeho vlády byla prolita krev, například vraždou senátora apod. Jako příklad císaře vyloženě špatného a bez jakýchkoliv hodnot, uvádí autor Maximina Thráka,⁴ jehož vládu Harry Sidebottom umělecky ztvárňuje. V očích autora *Historia Augusta* je tento císař pouze dobrým vojákem, nic více.

Autoři Eutropius a Rufius Festus zastávali funkci vysoce postavených císařských úředníků a svá díla koncipovali jako poučení a současně jako soubor elementárních informací jak pro zadavatele (císaře Valenta), tak i pro níže postavené a méně erudované pracovníky římské státní správy. Jejich dílo *Stručné dějiny Říma* popisuje Eutropius z hlediska obhajoby římské imperiální politiky, Festus se soustřeďuje na vnější expanzi Říma v provinciích a na válečné konflikty s Persií. Eutropius si vybral formu chronologického přehledu v deseti kapitolách, Festova příručka je sice stručnější, ale obsahuje mimo jiné nejstarší seznam římských provincií. Tyto informativní spisky doprovází příručka

³ CONTE, G. B. *Dějiny římské literatury*, str. 479.

⁴ MOUCHOVÁ B. *Portréty Světovládců*, str. 23.

neznámého autora, která přináší přehled slavných osobností Říma se stručným popisem jejich zásluh o stát. Text překladu těchto antických autorů je v publikaci doplněn obsáhlými poznámkami, přehledem římských císařů, jmenným rejstříkem a grafickým přehledem vybraných římských dynastií. Soubor tří drobných děl latinské historické literatury ze čtvrtého století doprovází zasvěcená studie o římské biograficko-historické literatuře významné pražské klasické filoložky Bohumily Mouchové.

Zósimos byl byzantský historik, jehož významným dílem jsou šestidílné dějiny římského císařství *Nea historia*, které pravděpodobně napsal v letech 498–518. Do českého jazyka byly přeloženy pod názvem *Stesky Římanů*.⁵ Je zde popisováno období od Augusta až do roku 410. Zósimos chápe úpadek říše především díky přijetí křesťanství jako státního náboženství. Je to tedy protiváha dějin líčených z církevního hlediska, jak je na Východě sepsali například Eusebios, Sokrates i jiní církevní historikové.⁶

Ammianus Marcellinus se narodil kolem roku 330 a zemřel kolem roku 395. Byl důstojníkem římské armády během vlády císaře Constantia II., zúčastnil se několika tažení proti Peršanům a poté se stáhl do soukromí v rodné Antiochii.⁷ Vytvořil dílo *Rerum gestarum libri XXXI*, v českém překladu *Soumrak říše římské*, které se dochovalo od knihy XIV. do knihy XXXI., jež pojednává o letech 353–378. Zachovala se tedy nejcennější část díla, které popisuje dobu, již byl autor očitým svědkem.⁸ Dílo navazuje na Tacita, to znamená, že začíná smrtí císaře Domitiana v roce 96 a končí smrtí císaře Valenta v roce 395. Tacitus byl pro Marcellina velkým vzorem. Nesnažil se o životopisy, jako tomu bylo například u Suetonia, ale vrátil se k pramenům senátorsky orientované historiografie a pokusil se o její aktualizovanou podobu.⁹

Znepokojen vším násilím a přesvědčením, že silná senátorská skupina může vytvořit protiváhu císařské moci, se staví do úlohy objektivního laického pozorovatele. I přes očividné sympatie k tehdejšímu císaři Iulianovi se staví k některým jeho krokům kriticky, například k pronásledování křesťanů, což ve svých poznámkách hodnotí jako příliš

⁵ ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*. Praha: Odeon, 1983.

⁶ ČEŠKA, Josef. Doslov in: ZÓSIMOS., *Stesky posledního Římana*, str. 301.

⁷ CONTE, G. B. *Dějiny římské literatury*, str. 575.

⁸ STIEBITZ, F. *Dějiny římské literatury*, str. 341.

⁹ CONTE, G. B. *Dějiny římské literatury*, str. 576.

represivní a nespravedlivé.¹⁰ Iulianus ovšem nepronásledoval křesťany fyzicky, jako tomu bylo u jiných císařů, ale snažil se spíše o přesvědčování v literárních dílech jako například v díle *Contra Galilaeos*, kde v mnohých dopisech poukazuje na chyby a nebezpečí „galilejské víry“ (stoupenci křesťanství byli nazýváni jako Galilejci, neboť v Galileji se nacházelo město Nazaret, místo Ježíšova dětství). Projevuje se na starověkého spisovatele výraznou otevřeností, dává prostor místům a událostem, kterým by antičtí historikové nevěnovali velkou pozornost, například městské nebo vojenské vzpoury.

¹⁰ CONTE, G. B. *Dějiny římské literatury*, str. 576.

2 Období děje románu

Období děje románu začíná smrtí Alexandra Severa roku 235, kdy byl jako mladý panovník z dynastie Severovců zavražděn a končí dosazením na trůn rovněž mladého Gordiana III. Po Alexandrově zavraždění prohlásilo vojsko bez souhlasu senátu císařem Maximina Thráka, i když v této době nebyl ani senátorem.¹¹ Toto nelegitimní dosazení nového císaře na trůn znamenalo velký precedens, neboť v následujících letech zaniká stará zvyklost dosazovat panovníka senátem. Ve skutečnosti ho dosazovala armáda a senát pouze přijal zprávu o novém zvolení.¹²

Rokem 235 začíná tzv. období *vojenských císařů*, v němž probíhaly neustálé občanské války, uzurpace a vzpoury, které značně oslabily Římskou říši, z čehož značně těžili její nepřátelé. Počínaje zavražděním posledního antoninovského císaře Commoda, syna Marka Aurelia, nastalo v říši období rostoucí nestability, protože rostoucí počet vnitřních i vnějších vojenských hrozeb, epidemií a loupežnictví vyvíjel tlak na císařskou pokladnu a stávající správní systém.¹³ Nástup nového panovníka v dané době v drtivé většině způsobila smrt předchozího, který byl zabit vlastními vojáky. Pro obranu říše byly vynakládány značné finanční výdaje, protože říše byla neustále ohrožována nejen ze stran barbarských kmenů, ale také často ze stran některého z panovníkových soků, správců ostatních provincií.¹⁴ Oslabení císařské moci a paralelně také rozpad ústředního ovládní armád, vedlo k rozpadu centralistického pojetí správy územních celků a také oslabení poměru sil mezi Římem a barbarským světem.

¹¹ MOUCHOVÁ B. in: *Portréty Světovládců*, str. 23.

¹² GRANT, M. *Dějiny antického Říma*, str. 309.

¹³ MENNEN, I. *Power and Status in the Roman Empire, ad 193–284*. str. 1.

¹⁴ GRANT, M., *Dějiny antického Říma*, str. 309.

2.1 Severovská dynastie

2.1.1 Septimius Severus

Ačkoliv období děje románu končí vraždou Alexandra Severa, je třeba podat informace i o celé severovské dynastii, protože je stále přítomna v mysli Maximina Thráka. V druhém díle *Ocel a krev* trilogie *Trůn Caesarů* bylo věnováno nejvíce místa právě Septimiu Severovi. Harry Sidebottom ho ilustruje jako výborného стратега a pragmatika, když připomíná Maximinu Thrákovi důležitost financování armády nebo zmiňuje jeho vypořádání se s pretoriány. Celkově ho hodnotí jako celkem úspěšného velitele, na jehož rady Maximinus stále vzpomíná. Septimius Severus se narodil v roce 145 ve městě Leptis Magna v africké provincii Tripolitana. V období po Commodově vraždě se pokoušely získat moc různé skupiny: senát, pretoriáni, vojsko (přesněji různé frakce ve vojsku, které prosazovaly svého velitele).¹⁵ Všechny skupiny byly dost silné na to, aby dokázaly postavit kandidáta na císařskou funkci. Septimius Severus, který byl podporován jednotkami na Dunaji, byl schopen vládu udržet a také rozšířit. Členem senátu se stává Severus někdy v roce 173, zastával úřad místodržícího v Galii a na Sicílii. V posledních letech Commodovy vlády získal v roce 190 také úřad konzula a správce Horní Panonie.¹⁶

Ačkoliv se podařilo na začátku třetího století vrátit říši dočasnou stabilitu, je možno zaznamenat v době vlády Severovy nebezpečný růst moci armády. Později právě ona armáda nastolovala jednoho císaře za druhým, i když teoreticky upřednostňovala rodovou posloupnost.¹⁷ O tom, jak markantně se Septimius Severus opíral o armádu, svědčí fakt, který se týká společenského postavení vysokých vojenských důstojníků. Vojenské důstojníky za Severa lze zhruba rozdělit do čtyř skupin. První z nich jsou senatorial viri consulares, kteří spravovali císařské provincie jako legati augusti pro praetore a v této funkci měli vrchní velení nad legiemi umístěnými v jejich provinciích.¹⁸ Guvernéři provincií se dvěma nebo třemi legiemi měli k dispozici mnoho vojáků, a proto disponovali značnou vojenskou mocí. Tato situace mohla představovat bezprostřední hrozbu pro císařskou moc,

¹⁵ BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A., *Dějiny římské říše od nejranějších časů po Konstantina velkého*, str. 437.

¹⁶ GRANT, M., *Dějiny antického Říma*, str. 137.

¹⁷ GRANT, M., *Pád říše římské*, str. 25.

¹⁸ MENNEN, I., *Power and Status in the Roman Empire, ad 193–284*, str. 241.

protože poskytovala senátorům prostředky (peníze a vojsko) k převzetí císařské moci. Druhou skupinu tvořili generálové, kteří byli císařem pověřováni jako řešitelé problémů v době vojenských krizí. Byli přidělováni ke zvláštním vojenským oddílům sestaveným z legií pro konkrétní vojenskou výpravu. V případě úspěchu mohl být generál se svou polní armádou mobilizován i do dalších tažení. Mnoho Severových generálů mělo senátorskou hodnost, byl to mix rozených senátorů a homines novi. Třetí skupinu tvořili senátoři, kteří byli nasazováni jako poradci (comites) a sloužili v císařově doprovodu během tažení. I když tito senátoři měli jen malé nebo žádné vojenské zkušenosti, mohli přesto cenným způsobem přispět ke kampani. Jejich bohatství, postavení a vliv (zejména v Římě) a samozřejmě i jejich styky s ostatními senátory pomáhaly Severovi posilovat jeho pozici, což císař na počátku své kariéry zřejmě považoval za nezbytné. Do čtvrté skupiny patřili nižší velitelé, především jezdeckého stavu, podřízení senátorským generálům.

Severus významně podporoval zejména legionáře, kterým zvýšil mzdy z 1200 na 2000 sesterciů za rok a počet legií navýšil o další tři, tedy na 33 legií.¹⁹ Tyto složky byly umístěny po celé říši včetně nové provincie Mezopotámie. Služba v armádě se stala lákavým předstupněm pro řadu profesí. Severus vytvořil novou vojenskou aristokracii, která zajišťovala pro císařství špičkové úředníky. Oproti vztahu k vojsku bylo jeho zacházení se senátem a s jednotlivými senátory velmi hrubé. Nechal například propustit 35 senátorů a dalších 29 nechal zabít.²⁰

Jako protiváhu k válečnému a autokratickému vystupování se Severus prohlásil za dědice Antonina Pia a Marka Aurelia. Nechával se také vyobrazovat s plnovousem – znakem filosofa – ve stylu Marka Aurelia a Commoda. Tento krok podnikli také Pertinax, Albinus nebo Niger, avšak v případě Severa zdůrazňoval jeho vzhled historickou kontinuitu slavné minulosti – „zlatý věk“ císařství za vlády Marka Aurelia.²¹ Septimius Severus byl také vynikající stavitel. V jeho rodné severní Africe ve městě Leptis Magna najdeme v jeho době forum, baziliku, velkolepý nový chrám a ulici do přístavu, lemovanou sloupovým řádem,

¹⁹ BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A., *Dějiny římské říše od nejranějších časů po Konstantina velkého*, str. 442.

²⁰ GRANT, M., *Dějiny antického Říma*, str. 139.

²¹ BARRETT, A. *Životy císařů*, str. 284.

kteřá prošla náročnou přestavbou. Na pahorku Palatin v Římě Severus nechal vybudovat Septizodium. Hrad plný vodotrysků, který byl sice v roce 1588 zbořen, ale zachoval se na rytinách jako seskupení tří sloupových síní nad sebou.²²

Septimius Severus patří nepopíratelně k velkým římským reformátorům. Proměnil výrazně mnoho římských institucí, avšak na rozdíl od dob vlády Hadriána nebo Augusta rozkvět a všeobecný mír nenásledoval. Dva tehdejší senátoři a dějepisci Héródiános a Cassius Dio ve svých dílech popisují i řadu neblahých událostí, které Severova politika obnášela. Je třeba zmínit, že v oblasti práva bylo provedeno mnoho změn, přičemž ne všechny byly vždy prospěšné. V oblasti občanského nebo závazkového práva sice odvedli tehdejší římstí právníci výbornou práci jako například princip spravedlnosti (*aequitas*), který se stal základem pro vzájemné vztahy mezi lidmi nebo princip poctivosti (*bona fides*), jako základ práva závazkového.²³ V odvětví trestního práva se však o pokroku hovořit nedá, i když byl v souladu s tehdejší situací. Naopak se zde objevuje prvek, jenž odporuje principu rovnosti občanů před zákonem. Nyní existuje rozdíl mezi člověkem „úctyhodnějším“, *honestiores*, a člověkem „nižším“, *humiliores*.²⁴ Zatímco do první z těchto skupin lze přiřadit císařské hodnostáře, senátory, vojenské důstojníky nebo představitele městské samosprávy, do druhé kategorie patřili všichni ostatní. Tento krok měl dalekosáhlé důsledky, jež se naplno projeví během feudálního zřízení. V tomto období byla nerovnost před zákonem *de facto* zákon a tento stav platil až do doby francouzské revoluce v roce 1789. Septimius Severus zemřel v roce 211 v Eburaku (dnešní York).²⁵

2.1.2 Caracalla a Geta

Po smrti Septimia Severa r. 211 převzali moc jeho dva synové, Caracalla a Geta. Ačkoliv se Severus snažil a prosil *de facto* před smrtí o vzájemné usmíření svých synů, vztah obou dědiců Říma vyvrcholil ještě v témže roce bratrovraždou Gety.²⁶ Caracalla věnoval

²² GRANT, M., *Dějiny antického Říma*, str. 142.

²³ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Dějiny psané Římem*, str. 330.

²⁴ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Dějiny psané Římem*, str. 330.

²⁵ BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A. *Dějiny římské říše od nejranějších časů po Konstantina velikého*, str. 442.

²⁶ GIBBON, E. *Úpadek a pád římské říše*, str. 56.

stejně jako jeho otec pozornost vojenským záležitostem a zvýšil platy legionářů na tři tisíce sesterciů za rok.²⁷ Na velké náklady na financování vojska bylo potřeba zvýšit státní příjmy. Svým výnosem *Constitutio Antoniniana* z roku 212 bylo umožněno, s výjimkou otroků, všem mužským občanům Říše římské občanství, což do této doby bylo vyhrazeno pouze Italům a malé elitní skupině obyvatel provincií.²⁸ Tím se rozšířil počet obyvatel, kteří byli nuceni platit daně.

V době vydání výnosu začal Caracalla razit nové mince, antoniniány, které měly nominálně dvojnásobnou hodnotu než stříbrné denáry a osmkrát vyšší hodnotu než bronzové sestercie (čtyři sestercie = jeden denarius)²⁹. Antoniniány však obsahovaly jen poloviční množství stříbra, byly později znehodnoceny a rostla proto inflace. Zde je nutné podotknout, že problematika mincí nespočívala pouze v hospodářském úpadku. Mince neměly pouze směnnou funkci, neboť ražba vlastních mincí plnila především funkci propagační. Od doby vlády Julia Caesara se objevují na antických mincích podobizny císařů.³⁰ Tato tradice sahá až do dob Alexandra Velikého, kdy oběživo s jeho božským obrazem putovalo do nejbzdálenějších koutů impéria, což vynahrazovalo nemožnost fyzické přítomnosti na více místech současně. V předmluvě ke své publikaci *Úvod do antické numismatiky II. – Římské mince* uvádí Karel Kurz, český historik specializující se na hospodářské dějiny starověku se zaměřením na dějiny peněz, že „římské mince jsou přímými svědky velikosti i pádu Říma“. V případě mincí ražených Caracallou a jeho nástupců do doby mincovní reformy, kterou provedl Diocletianus, lze konstatovat, že jejich rozbor může plnit klíčovou roli k rekonstrukci chaosu třetího století.

Caracalla představoval nový typ císaře. Jeho způsob vládnutí, finanční politika, záliba v neřímské módě (své jméno císař získal podle galského pláště s kapucí), který symbolizoval postupný úpadek Římské říše. Odstraňování části privilegovaného postavení

²⁷ BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A. *Dějiny římské říše od nejranějších časů po Konstantina velkého*, str. 442.

²⁸ GRANT, M., *Dějiny antického Říma*, str. 142.

²⁹ BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A., *Dějiny římské říše od nejranějších časů po Konstantina velkého*, str. 445.

³⁰ PETRÁŇ Z., FRIDRICHOVSKÝ J., *Encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí*, str. 12.

římského občana se během Caracalovy vlády projevilo také po materiální stránce. Stavby veřejných zařízení, jako byly například velkolepé lázně (největší ze všech postavených své doby), pojaly až tisíc šest set návštěvníků. Uvnitř ohrazeného prostoru se nacházela, jak bylo v římských lázních zvykem, tělocvična, sál s bazénem nebo sportovní závodistiště.³¹ Umělecká díla zdobila téměř všechny místnosti. Mramorem se nešetřilo. Ruiny stavby stojí v Římě dodnes.

Caracalla, stejně jako jeho otec, si potřeboval udržet přízeň svých vojáků. Hranice říše byly pod stále větším tlakem a většinu času své vlády tedy císař strávil při vojenských taženích. V roce 215 se přesunul do Arménie, aby vyřešil problémy, které byly způsobeny v souvislosti s parthskou válkou jeho otce, a dále směřoval na východ do Parthie. V roce 217 byl však v Karrhách důstojníky zabit.³² Cassius Dio se domníval, že Caracalla je fyzicky i mentálně postižený člověk, který ovšem díky dobrému vzdělání a dobré rétorice dokázal přesvědčivě argumentovat.³³ Samotnými vojáky by byl Caracalla zřejmě hodnocen jinak. Harry Sidebottom uvádí tohoto císaře nejvíce v prvním díle trilogie. Vykresluje ho jako velmi zápornou postavu, která symbolizuje násilí, hluboký úpadek římské říše a porušení všech dosavadních tradic. Dokonce ho ironicky popisuje jako úžasného bratra: „Otcovské lásce podlehl i Maximinův přísný patron, božský Septimius Severus, a dopustil, aby zrádný Geta sdílel císařský purpur se svým úžasným bratrem Caracallou, kterého se dokonce pokusil zavraždit“.³⁴ V souvislosti s jeho jménem také datuje začátek doby, kterou provázely velké finanční ztráty následkem zvýšení žoldu vojákům.

2.1.3 Macrinus

Jak již bylo zmíněno, císař Caracalla byl zavražděn jedním z důstojníků, kteří ho doprovázeli při vojenském tažení. Strůjcem této vraždy byl člověk, který byl označen zřejmě některým z císařových astrologů za nebezpečného. Vrahem byl Macrinus, pretoriánský

³¹ GRANT, M., *Dějiny antického Říma*, str. 151.

³² BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A., *Dějiny římské říše od nejranějších časů po Konstantina velikého*, str. 445.

³³ CASSIUS DIO., *Roman History*. Books LVI-LX.

³⁴ SIDEBOTTOM, H. *Trůn Caesarů*, str. 244.

prefekt, který pověřil jistého Martiala, aby císaře dopadl a zabil.³⁵ Macrinus je zmíněn v románu pouze v jediném případě, kdy je uveden jako zrádce, který zabil Caracallu. Zajímavým faktem je skutečnost, že Macrinus – tak jako později Maximinus Thrák – usedl na trůn, aniž by byl senátorem – to je jeden ze znaků krize Římského impéria. Za své vysoké postavení vděčil především armádě, která se vůbec neporadila se senátem – to byla předzvěst dlouhé řady „vojenských císařů“. Později se za svůj „nesenátorský“ původ omluvil a členové senátu byli nakloněni uznat císařský úřad, protože Caracallu nenáviděli.

Doba vlády toho panovníka neměla dlouhého trvání. Macrinus díky svým nepopulárním politickým rozhodnutím na východě ztratil věrnost armády. Po neúspěšných bitvách v Parthii a také díky špatnému vyplácení svých vojáků byl nakonec nucen uprchnout zpět do Říma. Na této cestě byl zabit stejnými jednotkami, které dříve podporovaly nahrazení Caracally právě jimi. Macrinova vláda trvala pouze 14 měsíců.

2.1.4 Elagabalus

Vláda Marka Aurelia Antoniana, též nazývaného Elagabalus, byla jedním z nejpodivnějších období, které Řím zažil. Jméno tohoto panovníka bylo odvozeno od boha Élagabala, slunečního boha syrské Emesy.³⁶ V prvním díle románu *Trůn Caesarů* ho Sidebottom líčí jako násilníka, který je odstrašujícím případem pro celou římskou společnost. Do historie se zapsal nejen svým vystupováním ve veřejném prostoru a extravagantním odíváním, ale také tím, že jako panovník se nestaral o správu říše, a naopak se podle antických historiků oddával svým sexuálním choutkám a náboženským obřadům. Vyznával především kult boha Slunce, který postupně převládal v celém panteonu již od dob vlády Septimia Severa, a ve snaze začlenit do teologického systému svou představu o uctívání tohoto božstva přestal Elagabalus dbát na veškeré tradice. Solární kult nadřadil dokonce i nad uctívání boha Jova. Pro černý kámen falického typu – bůh Slunce (*Sol*

³⁵ GRANT, M., *Dějiny antického Říma*, str. 155.

³⁶ BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A., *Dějiny římské říše od nejranějších časů po Konstantina velkého*, str. 446.

invictus) – nechal Elagabalus vystavět v Římě nádherný chrám, v němž se nacházelo obrovské pódium s portikem, včetně velkolepé vstupní brány a monumentálního schodiště.³⁷

Elagabalovy úchyvky vyvolávaly stále větší obavy v řadách jeho nepřátel, kteří ctili tradiční římské hodnoty, ale také u nejbližšího příbuzenstva, a později vyústily ve vraždu tohoto císaře. Spisovatelé z řad senátorů konstatovali, že rozhodnutí za Elagabala činily jeho matka Iulia Soaemias a babička Iulia Maesa. Ta ho také v roce 221 přinutila, aby adoptoval bratrance Gessia Alexiana Bassiana jakožto caesara.³⁸ V této situaci bylo zřejmé, že jeden z caesarů bude muset vyklidit pole. Elagabalus se několikrát pokusil mladého Alexiana zbavit, ovšem činy Maesy podnítily pretoriány, aby naopak Elagabala i s jeho matkou v roce 222 nechali zavraždit. Vojáci pak jeho tělo vláčeli ulicemi a vhodili je do řeky Tibery.

2.1.5 Alexander Severus

Poté, co byl Elagabalus zavražděn, se ujal vlády teprve čtrnáctiletý Alexander Severus, vlastním jménem Marcus Julius Gessius Alexanius.

Senát byl natolik potěšen, že se zbavil Elagabala, že mu byl dokonce přidělen titul *pater patriae* („otec vlasti“)³⁹. Tak jako během vlády Elagabala byl Alexander pod vlivem své matky Julie Mamaey, která dbala na to, aby její syn činil tak, jak ona chtěla. Přesto se však vláda Alexandra Severa na rozdíl od vlád ostatních panovníků severovské dynastie markantně lišila.

Byly obnoveny některé senátorské pravomoci a ustanoven výbor složený ze šestnácti senátorů, aby pomáhal mladému panovníkovi v rozhodování, než dosáhne plnoletosti.⁴⁰ Nutno podotknout, že tyto kroky nepřispěly k obnově moci senátu, pouze byla obnovena jeho důstojnost. Oproti tomu vztah k armádě nebyl dobrý a Mamaea i Alexander se snažili všemi prostředky její důvěru získat. I když nápisy na Alexandrových mincích hlásaly

³⁷ GRANT, M., *Dějiny antického Říma*, str. 160.

³⁸ MEIER, F., *Císaři neumírají v posteli*, str. 97.

³⁹ MEIER, F., *Císaři neumírají v posteli*, str. 98.

⁴⁰ GRANT, M., *Dějiny antického Říma*, str. 165.

„věrnost armády“, mladý císař sám vojákem nikdy nebyl a nedokázal se s řadovými vojáky ztotožnit tak, jako například jeho předchůdce Septimius Severus.⁴¹

V roce 230 se objevily zprávy o vniknutí perského krále Ardašira do Mezopotámie. Ardašir obsadil Parthskou říši, dosadil na trůn vlastní sásánovský rod a tato vláda byla pro Římskou říši ještě větší hrozbou než kdykoliv předtím Parthové.⁴² O dva roky později s vynaložením všech sil se podařilo Alexandrovi Mezopotámii získat zpět. Oslavy vítězství však neměly dlouhého trvání. Římská vláda musela se znepokojením věnovat pozornost situaci na rýnské a dunajské hranici, která později znamenala dlouhé období neustálých útoků z obou těchto míst zároveň. Alexander se snažil tzv. vykoupit mír, což vojáky urazilo, a omezení zvyšování žoldu je císaři odcizilo definitivně. Následkem těchto snah v březnu 235 vojáci zavraždili Alexandra s jeho matkou a císařem povolali generála thráckého původu Gaia Iulia Vera Maximina.⁴³ Ten se pak stává hlavní postavou Sidebottomovy trilogie, která je tématem této práce. Alexandrem Severem končí dvaadvacetiletá vláda afrických a syrských císařů, kteří vládli Římské říši.

Poslednímu příslušníku z dynastie Severovců se Harry Sidebottom věnuje v první kapitole prvního dílu románu *Železo a meč*. Alexander je zde popisován jako morální, věřící člověk, držící se zásady: „*Nečiň druhým, co nechceš, aby činili tobě,*“⁴⁴ který marně vysvětluje vojákům, že finanční prostředky nemůže investovat do armády na úkor civilního obyvatelstva. Čtenář může nabýt dojmu, že se jedná o tragický příběh člověka, který se v nátlaku ujímá moci, přičemž je stále ještě dítětem (baví se tím, že pozoruje Polyfága při obžerství) a v područí své matky je nucen plnit všechny její rozkazy. V závěru kapitoly je popsána jeho smrt, když ho mečem se slovy: „*Exi, recede!*“⁴⁵ zabije příslušník z řad důstojníků armády.

⁴¹ BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A., *Dějiny římské říše od nejranějších časů po Konstantina velkého*, str. 477.

⁴² GRANT, M., *Dějiny antického Říma*, str. 165.

⁴³ BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A., *Dějiny římské říše od nejranějších časů po Konstantina velkého*, str. 477.

⁴⁴ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů*, str. 27. Sókratés a jiní starověcí myslitelé, též Bible Tob 4,15.

⁴⁵ „Vypadni, ustup!“ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů*, str. 34.

2.2 Maximinus Thrax

Vraždou Alexandra Severa začíná doba krize, též nazývána jako „období vojenských císařů“, ačkoli i předchůdci Maximina Thráka byli s vojskem velmi úzce spjati a na trůn se dostávali provoláním svých legií. Tato doba, od zavraždění Alexandra Severa v roce 235 do vyhlášení Diocletiana císařem v roce 284, obnášela různé násilné politické změny. Vojáci se nyní rekrutovali z některých provincií říše, takže převládá jakýsi lokální patriotismus namísto pravého římského vlastenectví. Maximinus I., přezdívaný podle svého původu „Thrák“, byl pravým opakem svého předchůdce. Svou kariéru si vybudoval jako první římský císař od úplných základů a ve vojenském žebříčku postupoval velmi rychle. Vstoupil do armády již za vlády Septimia Severa a už v roce 232 pravděpodobně velel legii v Egyptě a stal se místodržícím v Mezopotámii. V roce 235 stál na Rýně v čele jednotky, která zavraždila Severa Alexandra a Julii Mamaeu, a v této době získává císařskou hodnost.⁴⁶ U vojska byl zpočátku velmi oblíbený, ovšem senátoři ho nikdy nepodporovali, zejména kvůli jeho původu, nepovažovali ho za sobě rovného, nýbrž za barbara. Maximinus se soustředil především na válku v Germánii. Musel nejdříve potlačit vnitřní vzpoury, které ho během tažení ohrožovaly, a poté postupoval dále do Germánie. Ačkoliv zde Římané utrpěli velké ztráty, zasadil Maximinus Germánům zdrcující porážku a na čas nastolil mír.

Snaha uchránit říši před úplným rozpadem však vyžadovala radikální metody, které spočívaly především v podřízení všech potřebám vojska. Během vlády tohoto císaře musely všechny vrstvy zámožnějšího obyvatelstva přispívat na obranu císařství víc než kdy jindy. Maximinus přitom během své tříleté vlády Řím ani jednou nenavštívil, což ilustruje napjatý vztah mezi senátem a císařem.

⁴⁶ GRANT, M., *Dějiny antického Říma*, str. 171.

2.3 Gordianus I., II.

V roce 238 dochází ke vzpouře místodržících v Africe, Gordiana I. Africana a jeho syna Gordiana II. V této provincii se jeden ze zmocněnců císaře Maximina pokusil velmi tvrdým způsobem vybírat daně a konfiskovat majetek bohatých vlastníků půdy. Skupina aristokratů proti tomuto úředníkovi zorganizovala spiknutí a ve městě Thydrus ho zavraždili. Z obavy o svůj život musel přijít jediný krok, a sice vyvolat povstání v celé provincii a vyhlásit nového císaře. V březnu roku 238 s nástupem Gordiana I. na vzdorotrůn byla v Africe zahájena ruleta změn na císařském trůně.

Gordianus I., osmdesátiletý stařec, přijal své jmenování s podmínkou, že bude tento úřad vykonávat se svým synem. Po manifestačním zvolení Augusty přijeli oba vládci do metropole provincie, Kartága, a také vyslali poselství do senátu. Senát 2. dubna jejich císařskou hodnost potvrdil, a zatímco byl zavražděný Alexander Severus prohlášen bohem, Maximinus byl označen veřejným nepřitelem. Senát se v této době zachoval velmi odhodlaně a sestavil výbor složený z dvaceti konzulů, který měl čelit případnému vpádu Maximina. Vyzval také ostatní správce provincií, aby byli vůči Gordianům loajální. Ačkoliv se většina místodržících v ostatních provinciích podřídila a vzpoura měla skončit jasným úspěchem, v Africe vznikl problém, který se stal oběma Gordianům osudný. Maximinus paradoxně proti svým sokům nemusel podniknout žádné kroky, protože ze sousední provincie Numidie tamní místodržící Capellianus nejen odmítl uznat vládu Gordianů, ale dokonce se vypravil do Kartága a nedaleko hradeb opozici vedenou Gordianem II. rozdrtil. Gordianus I. se po zprávě o smrti svého syna oběsil. Vláda těchto císařů byla rekordně krátká – trvala pouhých 21 dní.

2.4 Balbinus, Pupienus

Po smrti obou císařů si byl senát velmi dobře vědom toho, co by následovalo v případě Maximinova vpádu do Říma, a proto ustanovil do čela organizovaného odporu dva muže – Balbina a Pupiena. Oba pocházeli z patricijských rodů a zastávali funkci konzulů. Balbinus řídil události v metropoli, zatímco Pupienus si vzal na starost řízení boje a shromažďoval na severu poloostrova armádu proti Maximinovi, který se blížil do Itálie z Balkánu. Když se Maximinus dozvěděl o smrti Gordianů, pravděpodobně nepředpokládal

žádnou vlnu odporu, ovšem do cesty se mu postavilo město Aquileia, hájené senátem. Tato, dá se říct šťastná náhoda, nakonec pomohla k Maximinově pádu. Bývalí konzulové Crispinus a Menofilus dokázali opakovaným útokům čelit a odradit vojska zkušených panonských legionářů od dalších útoků. Senátním vojskům se také podařilo odstříhnout legionáře od zásobování, což v kombinaci s upadající morálkou mělo za následek zavraždění Maximina dne 10. května 238 jeho vlastními vojáky. Maximinus tak skončil svoji tříletou vládu jako třetí korunovaná oběť v tomto měsíci.

Smrt Maximina Thráka však stále napjatější situaci nevyřešila. Balbinus i Pupienus nebyli u vojska populární, a už vůbec ne u vojáků císařské gardy, která neakceptovala, že před nimi dostala přednost germánská tělesná stráž. Navíc vztah mezi novými vladaři také nebyl vůbec dobrý, i když navenek, a to především na mincích, demonstrovali svou jednotu. Když se Pupienus vrátil ze severní Itálie, byl Řím opět na pokraji vzpoury. Situace se s příchodem Pupiena, a zvláště jeho germánské jízdy, na chvíli uklidnila, ale netrvalo dlouho a válka v ulicích propukla znovu. Jako už několikrát v římských dějinách představovali problém pretoriáni, kteří vedli urputnou partyzánskou válku s místními občany. Ti oba císaře příliš neuznávali, byli to neoblíbení senátoři, a také gardoví vojáci se obávali možného scénáře, jako tomu bylo za Septimia Severa, tedy že budou rozpuštěni na úkor jednotek, které si přivedl Pupienus. Balbinus se pravděpodobně obával, že pokud by se něco takového stalo, byl by to konec jeho moci.

Jak již bylo zmíněno, vzájemné vztahy obou císařů se neustále zhoršovaly. Mohl je snad sjednotit společný úkol, tedy zahnat vnějšího nepřítele. Balbinus měl vytáhnout proti Gótům, kteří překročili dolní Dunaj, a Pupienus proti Peršanům. Ovšem byl to pouze teoretický plán, jelikož se jim nedařilo mít pod kontrolou ani vlastní metropoli. Gardoví vojáci z obavy, že budou zbaveni funkce, vtrhli do císařského paláce, oba císaře mučili a posléze zabili. Jejich vláda trvala devadesát devět dnů a z šesti císařů zbyl už jen jediný, Gordianus III. Tímto Sidebottomova trilogie končí.

V roce 238 se rozšířil seznam císařů o šest nových položek, což ovšem do římské historie mnoho pozitiv nepřineslo. Ekonomickou situaci takřka nikdo nevyřešil a také vzrostl nárůst síly vnějších nepřátel říše. Podobně i opakované jednání armády, která stát nestmelovala, nýbrž představovala spíše destabilizační prvek, se projevovalo jako chronický problém, se kterým se Římská říše neustále potýkala. Následky událostí roku 238 i let předchozích měly

tíživé dopady zejména v budoucnosti, kdy Řím bojoval o holou existenci v sevření uzurpátorů uvnitř říše, nepřátel zvenčí a ekonomické a morální krize. Ke krizi impéria by zcela jistě došlo, i kdyby se na trůně nevystřídalo šest císařů. Je to však symbol toho, jak Řím a jeho hodnoty padly. Brutální upozadění civilního života na úkor obyvatelstva se stalo nakonec jedinou správnou cestou dalšího půlstoletí římské historie. I když se Diocletianus a jeho následovníci poté snažili o reformy civilního života, nikdy říši nevrátili do původního stavu, a spíše se pouze zvyšoval útlak obyvatelstva.

3 Trůn Caesarů

Třídílný historický román britského autora Harryho Sidebottoma *Trůn Caesarů* popisuje velmi dynamické období římských dějin, ve kterém naplno propuká krize Římského impéria. Znaky krize můžeme sledovat ve všech sférách. Politická situace byla velmi nestabilní, což se projevovalo neustálým střídáním císařů, ekonomickým úpadkem a také sníženou obranyschopností státu, který byl neustále ohrožován vnějším nepřítelem, např. Germány nebo Sasánovci. Asi nejmarkantnějšími projevy byly přesuny mocenských center z Říma do ústředí v provinciích a také ztráty mocenských pozic senátu.

Ve všech třech dílech tohoto románu je děj rozdělen do krátkých kapitol, které vždy popisují aktuální situaci a nejdůležitější události v jednotlivých provinciích Římské říše. V prvním díle *Železo a rez* je zachycena doba od března 235 do března 238, druhý díl *Ocel a krev* popisuje pouze několik týdnů v březnu 238 a poslední díl *Oheň a meč* je zasazen do období od března do června roku 238. Autor v roli vypravěče zachycuje příběh chronologicky, vždy v úvodu kapitoly zmíní období děje (např. dubnové idy 235, říjnové nóny apod.) a místo, kde se příběh odehrává. Oproti předchozí řadě románů tohoto autora zde nevystupuje jeden pravý hrdina, ale naopak množství postav s různými charaktery.

V prvním díle *Železo a rez* může zprvu čtenáři velké množství postav činit problém si je zapamatovat a orientovat se v příběhu, nicméně na konci každé z knih je přehled postav s krátkým popisem, aby nedošlo k vyzrazení děje. V románech se objevují také citace z *Iliady* a úryvky dalších klasických děl, které mohou pomoci čtenáři si zapamatovat důležité myšlenky – například když Apsinés cituje verše z *Aeneidy*: „*Jako když hrad kdos napadne, hradbami strmý, nebo když s branným lidem kol horské pevnosti sedí hledaje všemožnou lstí, jak přistoupit tady, nebo onde, zkoumaje každé místo a všelijak útočí marně.*“⁴⁷ Také je zde uveden padesátistránkový historický doslov, dobové mapy a vysvětlivky. Pro mě, jako sběratele mincí, byly velmi zajímavé kapitoly o kovorytci. V těchto částech je pro čtenáře připravena exkurze do numismatiky (v kapitole *Podoby propagandy římských císařů* se také zabývám sebe prezentací císařů na mincích). Děj je protkán velmi napínavými a naturalisticky popisovanými bitvami a Sidebottom také zavádí čtenáře do táborů

⁴⁷ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů 3: Oheň a meč*, str. 246. Vergilius, *Aeneas*. Překlad Otmar Vaňorný, Praha: Svoboda, 1970, str. 143.

Maximina i Gordiana. Jsou v něm zajímavé obrazy (divadelní obraz), jak vnímá Maximinus Thrák sám sebe, a jak rozdílně ho vnímá jeho okolí, nebo svůj vztah se svým synem Maximinem, který se diametrálně liší od vztahu obou Gordiánů. Podle mého názoru je nejzajímavější postavou Menophilus. Tento vyslanec Gordiánů v Římě, i když z počátku muž s jasnými ideály a cíli, se stává čím dál více brutálnějším. Sám si uvědomuje svoji krutost a nenávidí se za to, přičemž dále musí zabíjet ve jménu svých vládců. Dalším zajímavým faktem je autorův popis krize Římského impéria, která se projevuje ve všech společenských vrstvách. Podvody a korupce se neodehrávaly pouze v senátu, naopak se shodují s jednáním nižších tříd v tamějších římských ulicích. Harry Sidebottom demonstruje tuto skutečnost na příběhu prostitutky Caenis, která v příběhu musí bojovat o přežití.

Historické období románu *Trůn Caesarů* si skutečně zaslouží mnohem větší pozornost. V zahraničí existuje k této knize jen několik recenzí a v českém prostředí se o této publikaci téměř nedozvídáme vůbec. Může to také souviset s faktem, že je toto období v učebnicích a obecně v osnovách zkracováno nebo úplně vynecháno. Je přitom důležité pro pochopení dalšího historického vývoje.

3.1 Porovnání českého vydání románu s originálem

Jak již bylo zmíněno na začátku kapitoly, autor knihy často používá, skloňuje mnoho latinských slov nebo sousloví, což znamená, že předpokládá alespoň středně vzdělaného čtenáře. Autor Harry Sidebottom i překladatel Petr Kovács používají termín vesnice: „*It was mid-morning and the sun was out when they reached the camp near the village of Sicilia*“.⁴⁸ Toto by se dalo klasifikovat jako anachronismus, protože v antickém starověku vesnice s nutnou administrativní strukturou neexistovaly. Šlo tedy spíše o nějaký rozlehlý komplex stavení lokálního boháče či Řimana, který zde v létě trávil své *otium*. Často byly investovány obrovské částky do okázalých staveb, které se nacházely nejen v centru, ale také v periferiích říše.⁴⁹ Ve 3. st. n. l. ještě nemůžeme mluvit o samostatných venkovských pevnostech, které koncem antiky přerůstaly v opevněné hrady. V pozdní antice byly vily opevněny, v jejich blízkosti se nacházely věže, což svědčí o obranném charakteru, ovšem nadále působily jako reprezentativní budovy. Příkladem je toho usedlost Marka Cincia Hilariana v Nadoru

⁴⁸ SIDEBOTTOM H., *Throne of Caesars: Blood and Rust*, str. 36.

⁴⁹ DAHLEIM W., *U kolébky Evropy. Odkaz antického Říma*, str. 59.

(Alžírsko). Kolem obytné i hospodářské části byla postavena zeď. Uprostřed byla brána s věží, k níž patřily ještě další dvě mohutné kruhové věže v rozích vstupního průčelí. Tato část vytvářela mnohem reprezentativnější dojem než budovy uvnitř.⁵⁰

Dále také uvádí termín „*res publica*“, který se vyskytuje ve všech třech dílech románu v originále i v českém překladu. *Res publica*. Tento termín ovšem znamená obecně stát, protože republiku označovali Římané souslovím *res publica libera* (svobodný stát). Překladatel tohoto díla se příliš nezabýval správnou deklinací latinských názvů, protože se objevují i další chyby jako „*novi homini místo homines*“ nebo genitiv „*Jupitera*“. Ten je sice podle Pravidel českého pravopisu povolen, ale je doporučováno, aby byl používán u mladších čtenářů, pro které je genitiv Jova neuchopitelný. V románu se autor často uchyluje k explicitním výrazům, které mají čtenáři evokovat prostředí (často vojenský tábor, bitva nebo běžný život římských občanů) a snaží se, aby příběh byl autentický, což je třeba hodnotit kladně.

3.2 Recenze

Co se týká kritiky a hodnocení všech třech dílů trilogie, byl tento román poměrně dobře přijat. Britské deníky jako *The Times* nebo *Daily Express* oceňují poutavost tohoto románu – The 3rd century AD was a stressful time to be Emperor of Rome. The Empire was beginning its long decline and the throne changed hands nearly 50 times in as many years. It's 235, and the cowardly young Emperor Alexander Severus — last of his dynasty — is brutally murdered along with his scheming mother. The new emperor is a steely military hero, Maximinus Thrax. With splendid coolness, Maximinus enters a palace strewn with corpses and picks up Alexander's head to get a good look at him. Dr Sidebottom teaches classical history at Oxford, and this book is stuffed with maps and lists of historical facts, but these are brilliantly deployed to add richness and complexity to an amazing story of bloodlust, ruthless ambition and revenge. *Iron & Rust* is the first of a series, and it's a rich historical seam to mine — I never did finish Gibbons's *Decline and Fall* and now I won't

⁵⁰ PEUSER J., *Das römische Gebäude in der Harlach bei Burgsalach, Landkreis Weißenburg-Gunzenhausen*, str. 151.

have to. „Sidebottom knows how to keep readers hooked from first to last.“⁵¹ V českém prostředí trilogie *Trůn Caesarů* nevzbudila větší zájem ani historiků, ani literárních vědců či kritiků. Není mi známa žádná literární recenze knih, natož pak reakce z historické obce. Tato práce je tedy zřejmě první akademickou konfrontací Sidebottomova beletristického díla s historickými prameny a poznatky. Absence literární nebo historické reflexe naznačuje nezájem buď o žánr historického románu (což vyvrací velké množství historických románů z poslední doby), nebo o tematizované období Říma.

⁵¹ SAUNDERS, Kate. The Times. [online]. c2014, č. 6 [cit. 11.6. 2023]. Dostupný na World Wide Web: <<https://www.thetimes.co.uk/>>.

3.3 Srovnání románového díla s antickými prameny

3.3.1 Románový Maximinus Thrák

Maximinus Thrák je v knize vykreslen jako rozporuplná postava, vojenský hrdina v šíleném světě, který se topí v krvi. Vznikl tedy portrét císaře, barbarského původu, který vynikal svojí velmi dobrou fyzickou kondicí a svou obrovskou postavou nahánějící hrůzu, který se snaží v nelítostných bitvách zachránit Řím před vnějším nepřítelem za jakoukoliv cenu. V knize je také kladen velký důraz na nelegitimní nástup na trůn bez souhlasu senátu, ovšem autor zároveň uvádí, že i když jeho předchůdce Alexander Severus vrátil senátu jeho „*dignitas*“, musí nastoupit v boji proti Germánům nový silný vojevůdce, který Římu vrátí slávu a zahájí nový, zlatý věk.⁵² Zároveň však senátoři nechtějí být žádným způsobem s touto vládou spojováni, takže oficiální stanovisko není vydáno.

Autor díla *Historia Augusta* píše, že jediné hodnoty, které Maximinus Thrák měl, jsou jeho vojenské schopnosti.⁵³ Hlavním kritériem tohoto autora byla skutečnost, zda císař nechal zabít nějakého senátora. Herodianos ovšem píše o tomto císaři něco zcela odlišného. Tento autor, možná díky jeho nižšímu sociálnímu postavení, nehleděl na urozenost a původ císaře a měl citový odstup k senátu. Senát vnímal spíše jako honoraci, která ustupuje před tvrdými císaři i před ráznými akcemi armády, která se na vyjádření senátu příliš neohlížela.

V trilogii *Trůn Caesarů* se Maximinus úpěnlivě drží rad svého patrona, Septimia Severa, „Vojákům dopřej bohatství, všechny ostatní ignoruj“.⁵⁴ S touto strategií se ztotožňuje během celé své vlády a jiným oblastem jako například umění a jiným projevům kultury nevěnuje žádnou pozornost a už vůbec ne finanční dotace. Tato myšlenka se shoduje s pojetím Severa od Sexta Aurelia Viktora, který ho vyličil v neobyčejně příznivém světle. V románu je popisován ve sveřepých bitvách vždy v čele vojska, což autor zdůrazňuje například ve srovnání s Alexandrem, který v týlu nikdy nebyl. V dílech soudobých dějepisců je tento faktor také často zmiňován v souvislosti se ztrátou oblíbenosti císaře u armády.

⁵² SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Železo a rez*, str. 55.

⁵³ MOUCHOVÁ B., *Portréty Světovládců*, str. 11.

⁵⁴ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Ocel a krev*, str. 195.

Harry Sidebottom často v knize zmiňuje, že Maximinus vlastně žádným císařem být nechtěl, což u antických historiků nenalézáme.

Maximinus Thrák, ač drsný vojenský hrdina, je v románu vykreslen také jako velmi zamilovaný člověk, který je obětí tragického životního osudu. Zajímavý je kontrast mezi člověkem, který na jednu stranu z nejbohatších vrstev obyvatelstva dělá ze dne na den žebráky a na druhou stranu člověk citlivý, který je znechucen stavem Římské říše, pro kterou vlastně vše dělá. V knize je kladen důraz na vnímání Maximina sebe sama, a jak ho vnímá okolní svět. Císařovnu Paulinu vnímá jako vzor všech ctností a po její smrti se utápí v žalu. O císařovně se z per historiků nedozvídáme téměř nic, známe pouze její podobu z mincí, které byly raženy až po její smrti, takže se jedná pouze o autorovu imaginaci.

V knize Sidebottom Maximina staví do opačné role, než jakým byl jeho syn Maximus, který i přes veškeré vzdělání a intenzivní výchovu, se chová ke své ženě Junie Fadille jako tyran a násilník. V některých oblastech života se Maximus nápadně podobá Alexandru Severovi, jenž byl také svojí matkou takřka rozmazlen a nedokázal se v pozdějším životě vyrovnat se svým životem a aktuální situací v Římě. Zajímavým kontrastem je také protikladný vztah otce a syna v případě Gordiánů, který je plný ideálů a ušlechtilosti, což v případě Maximinů pozorovat rozhodně nelze: *„Staniž se, jak říká můj syn, ale do Říma nepojeďu.“ Mávl rukou nad přílivem námitek. „Jsem už stařec, je mi víc než osmdesát. Nenechám se odloučit od svého syna. Když padne, proč bych měl žít dál? Svět už mi nemá co nabídnout. Když se od nás bohové odvrátí, odjedeme na druhý břeh společně. Nyní už se ale věnujme praktickým záležitostem. „Nemůžeme ještě vejít do sídla Hádova dřív, než souzená hodina přijde. “Jak praví Římané z dávných dob, muži neochvějných ctností začali projednávat odvody, municipi, rozmístění jednotek. Gordianus se díval na svého otce s obdivem a láskou. Ani náznak nerozhodnosti, žádné řeči o věštibách a hvězdopravcích, jen klidná odvaha. Je jedno, že už je tak starý. Narodil se, aby se stal císařem.“⁵⁵*

Maximinus zachází ve svých polemikách tak daleko, že s odporem přemýšlí o svém synovi tímto způsobem: *„Maximinus si často kladl otázku, jak je možné, že on a Paulina přivedli na svět takového syna, jako byl Verus Maximus. Možná se ho v okamžiku početi*

⁵⁵ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Ocel a krev*, str. 208.

dívala na něco slabého a perverzního, na nějaký obraz nebo sochu. Zcela jistě – a to byla zároveň jediná věc, kterou by své ženě vytkl-, toho chlapce úplně zkazila.⁵⁶ Představoval pro něj veškerý úpadek, zbabělce a hlupáka. I když pro něj má pouze opovržení, ví, že musí přežít. V knize je často líčeno jeho znechucení nad chováním k jeho snaše, Junii Fadile, která musí později uprchnout, protože již nemůže vydržet násilné a tyranizující chování svého muže. Je zde poukazováno na jakoukoliv absenci *dignitas*. Sidebottom zřejmě v této postavě románu upozorňuje na všechny aspekty té doby, jako byla marnivost (Elagabalovo vystupování a odklon od veškerých tradic), krutost (Caracalova bratrovražda) a především ztrátu *dignitas* císařského postavení v období po smrti Alexandra Severa. V případě Maximina je zde především poukazováno na ignoraci senátu (i přesto, že zde měl i své přívržence), což se shoduje se všemi antickými prameny. Je také třeba upozornit na skutečnost, že Maximinus nedokáže rozlišit co je dobro a zlo: „*Maximinovi se sevřelo srdce a cítil, jak ho opouští odvaha. Chránové poklady. To přece nebyla svatokrádež. Nebral je pro sebe. Jeden každý z nich posloužil na uhrazení nákladů války. Té samé války, která měla chránit i samotné chrámy, domovy bohů. Jeho tajemník Apsinés, celá císařská rada, ti všichni tvrdili, že to sami bohové nabízejí své poklady.*“ K žádné svatokrádeži tedy nemohlo dojít. Není důvod, aby se bohové obraceli proti němu.“⁵⁷ I když je v některých pasážích knihy naznačena jeho snaha o dobrý úsudek, vždy si své kroky sám ospravedlní a legitimizuje.

Harry Sidebottom tedy vytvořil postavu toužící po slávě, která je ve světě intrik a vražedných spiknutí nakonec zabita armádou, kterou sice po vzoru Septimia Severa vždy podporoval, ale nakonec se mu stala osudnou. Zde můžeme pozorovat obecný fenomén: Jakmile vojevůdce začne prohrávat, vojáci se od něj ve velké většině případů začnou odvracet. Potřebují vítězství, slávu a kořist.

⁵⁶ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Železo a rez*, str. 48.

⁵⁷ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Oheň a meč*, str. 64.

3.3.2 Románový Gordianus I., II.

Jakousi alfou a omegou ve srovnání s Maximiny je v knize vylíčen příběh obou Gordiánů. Ačkoliv je příběh Gordiana I. v knize poněkud upozaděn a pozornost je především věnována jeho synovi, je tato postava jakýmsi kontrastem pro toto složité období. V prvním části trilogie *Trin Caesarů: Železo a rez* se o něm prakticky dozvídáme až v poslední kapitole, což může být pro čtenáře nevýhodou. V tomto případě by bylo na místě zdůraznit rozdíl mezi dobami vlády Severovců a právě obdobím románu, které symbolizuje úpadek všech tradic. Harry Sidebottom sice vykresluje Gordiana I. jako starce, který již není schopen v plné síle vykonávat svůj úřad, ale na druhou stranu ho popisuje jako velmi vzdělanou osobu znalou starých čtností, když píše: „*Maximinus mu sice může vzít život, ale Gordianus nedovolí, aby mu ten Thrák vzal i dignitas.*“⁵⁸ Vznikl tedy portrét hrdého Římana, patricije a také hluboce věřícího člověka, který se oproti ostatním nechce uchýlovat k násilí a netouží po krveprolití. Románový Gordianus I. se naopak vždy opírá o *mos maiorum*, zvykové právo.

K tomu je také nutno dodat, že autor zdůrazňuje vztah obou Gordiánů, který je i přes odlišné politické a filozofické názory zcela korektní, což u Maximinů pozorovat nelze. Románový Gordianus II. ke svému otci vzhlíží, respektuje jeho politické i filozofické názory. Právě filozofie hraje v tomto příběhu největší roli. Zatímco Gordianus I. se orientuje na názory sofistů, Gordianus II. se zajímá o díla epikurejců. Neexistuje ovšem žádný antický pramen, který by dokazoval, že by Gordianus II. byl skutečně epikurejec. Autor Harry Sidebottom vycházel zřejmě z historického pramene *Historie Augusty: Portréty světovládů*, který se s tímto popisem shoduje. Zároveň je nutné říct, že jeho stylizace není jasně vyhraněná a spíše tomuto směru Gordianus nerozumí. Harry Sidebottom také zdůrazňuje jeho životní filosofii, ve které nelze reflektovat smrt, přičemž opakovaně píše: „*Smrt se nás netýká*“. Gordianus II. si ji sice v příběhu nepřipouští, nicméně svůj vnitřní boj nakonec prohrává. Zajímavá úvaha je také přesvědčení Gordiánů o stranění se pohledu veřejnosti: „*Žij v ústraní, stranou dohledu veřejnosti.*“⁵⁹ Je zde tedy absence účasti na veřejném životě a podílení se na jeho běhu, což znamená úplnou izolaci od reálného života.

⁵⁸ SIDEBOTTOM H., *Trin Caesarů: Železo a rez*, str. 304.

⁵⁹ SIDEBOTTOM H., *Trin Caesarů: Železo a rez*, str. 118.

Ještě drsněji popisuje Sidebottom jejich vztah k venkovskému životu, kterým pohrdají z důvodu absence znalosti filozofie, kultury a dalších vlastností pravého Římana. Pro venkovany je podle jejich názoru hlavním argumentem pouze hrubá síla a neexistuje pro ně žádný soucit. Sidebottom zde zmiňuje úsloví: „*než se vydáš na venkov, poříd' si vlastní vůli*“.⁶⁰

Popis postavy Maximina Thráka a Gordiana II. se v jistých ohledech shoduje. Maximinus i Gordianus II. byli v románu vylíčení jako mladí, fyzicky zdatní jedinci, kteří se snaží získat na svou stranu armádu a přesvědčují sami sebe, že všechny své činy konají pouze pro blaho Římské říše. Gordianus sice nesdílí ideu o důležitosti bezmezného financování armády, ale samozřejmě si je vědom její síly. Jak již bylo zmíněno, Maximinův mentor je především Septimius Severus, kdežto v případě Gordiana II. je jeho vzorem Alexandr Veliký. Mají také stejné záliby jako víno (prakticky v každé kapitole je Gordianus opilý), ženy a slasti, které život v jejich postavení nabízí, ovšem stále má na paměti myšlenku: „*Každá na světě smrt je strašlivá ubohým lidem,*“ což se markantním způsobem liší od myšlenek Maximina Thráka, který ji naopak vnímá jako jediný možný prostředek k ochraně říše.

3.3.3 Románový Balbinus a Pupienus

Dalšími výraznými postavami, kterým se věnuje autor Harry Sidebottom především v díle *Ocel a krev* a *Oheň a Meč* v románu *Trůn Caesarů*, je senátor Balbinus a prefekt Pupienus. Oba císaři jsou vykreslováni zcela odlišným způsobem. Zatímco Balbinus, patricij zhýralých způsobů (což autor velmi barvitě a naturalisticky v knize popisuje), je opakem Pupiena, který je *homo novus*, který skrývá svůj neurozený původ a stojí na kraji propasti. Balbinovi je připisována především mravní zkaženost v důsledku délky zastávajících úřadů a celoživotního požitkářství. Tento popis zcela jistě neodpovídá výkladu antických pramenů a je evidentní, že si většinu informací autor vymyslel. Historický pramen *Historia Augusta* popisuje Balbina jako laskavého, což v žádném případě nekorresponduje s popisem Sidebottoma: „*Vždyť nikdo nebyl statečnější než Maximus a nikdo laskavější*

⁶⁰ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Železo a rez*, str. 119.

než *Balbinus*.⁶¹ Hlavní premisou byl nevyrovnaný vztah právě mezi těmito císaři, jejichž nesoudržnosti armáda nakonec využívá. Neustálé podezřívání z pokusu o převrat stálo nakonec oba život, protože *Balbinus* nepovažoval germánskou stráž, která měla bránit císaře, za ochranu, nýbrž za spiklence proti jeho osobě ve prospěch *Pupiena*. V románu má *Pupienus* stejně jako *Maximinus Thrák* stále na paměti *Septimia Severa*.

V souvislosti s těmito dvěma vzdorocísaři je nutné také uvést jméno *Gallicanus*. Činy tohoto senátora vyznávajícího kynickou filozofii, který hraje v příběhu klíčovou roli, popisuje *Héródiános* následovně: „*Gallikanus, který se odvážil takového činu, vyvolal občanskou válku, jež se stala pro Řím velkou zhoubou. Vyzval dav, aby se násilím zmocnil veřejných skladišť zbraní, třebaže některé z nich byly vhodnější do slavnostního průvodu než do boje, a aby se každý postaral o osobní ochranu. Dal otevřít gladiátorská kasárna a pustil ven každého i s jeho zápasnickou zbrojí. Pokud byly v domech či dílnách kopí, meče i sekery, stávaly se kořistí davu. Lidé ve svém běsnění měnili ve zbraně vše, co jim padlo do rukou a co bylo z látky vhodné k boji.*“⁶² V románu je vykreslen jako senátor bez jakékoli *dignitas*, když se v nevhodném oblečení uchyluje k chování, které je v rozporu se všemi tradicemi a vážeností senátu. V chaosu třetího století, vojenské nejistoty a ovzduší strachu, nebyl senát uznáván a pretoriáni neakceptovali provolání *Balbina* a *Pupiena* za císaře. Pretoriánská garda zachovávala přízeň císaře do doby, dokud se jeho postupy ztotožňovaly se zájmy gardy. Jediným možným kandidátem na post císaře byl pro armádu mladičkový *Gordianus III.*

⁶¹ *Portréty světovládců II*, str. 75.

⁶² *BURIAN, Jan. Předmluva in: HÉRÓDIÁNOS., Řím po Marku Aureliovi*, str. 188.

4 Podoby propagandy římských císařů

Propaganda byla nedílnou součástí římského politického života v době celého principátu i dob předchozích. Ačkoliv samotný termín propaganda vznikl mnohem později (objevuje se až na konci 16. století v souvislosti s protireformačním hnutím), lze ho definovat jako „šíření nějaké myšlenky nebo názoru za účelem přesvědčit“. Způsoby, jakými mohli být římstí občané osloveni, odpovídaly možnostem doby. Především to byla materiální kultura, která byla schopna srozumitelným způsobem přenést sdělení ke všem vrstvám obyvatelstva. Ze všech oblastí byly nejrozšířenějším sdělovacím prostředkem mince. Mincovní propaganda směřovala v období 3. století čím dál více k římským vojákům a byly to především vojenské zásluhy, které měly být skrze mince vizuálně sdělovány. V užším smyslu slova je politická propaganda na mincích uplatňována tehdy, když mince reflektují rychle za sebou jdoucí události a obsah vyjadřuje jak kontinuitu určitých politických idejí, tak změny v politických postojích těch, kdo rozhodovali o umístění obrazů na mincích.⁶³ Je nutno podotknout, že se propaganda během období republiky a principátu velmi lišila, protože v prvním z uvedených období se musely jednotlivé rodiny privilegované vrstvy společnosti díky konkurenci co nejlépe zapsat do paměti voličů, což je opakem principátu, kdy je celá iniciativa ve veřejném životě v rukou *principa*.⁶⁴

Propaganda je neodmyslitelně spojena s válkou. V chaosu 3. století bylo velmi důležité, aby se jednotlivé armády podílely na válečném úsilí, které bylo potřeba vyvinout na obranu Římské říše, ale také vyřešit vnitřní problémy v říši. V případě vojska se zde může také jednat o strategii, kterou Oliver Thompson ve své knize *Mass persuasion in history: An historical analysis of the development of propaganda techniques* označuje jako „vyvolaná odezva“, kdy se na propagandě podílí samo publikum.⁶⁵ V případě armády jsou to tedy sborové odpovědi davu vojáků na otázky řečníka – vojenského císaře. Otázkou ovšem je, jakým způsobem bylo možno ovlivňovat armádu, která nedisponovala kvalitami dřívějšího vojska. V období, kterým se tato práce zabývá, byla motivace jednotlivých vojsk zcela odlišná, než tomu bylo v minulých obdobích. Demonstrovat to lze na příkladu Maximinovy

⁶³ KURZ, Karel. *Mince starověkého Řecka a Říma*, str. 119.

⁶⁴ KOUBA, M., MAGINCOVÁ D., Říha I. ed. *Kontexty propagandy*, str. 62.

⁶⁵ THOMPSON, O., *Mass persuasion in history: An historical analysis of the development of propaganda techniques* str. 33.

armády: „*Maximinovo vojsko rozhodně nebylo z časů velkých, autoritativních císařů či slavných generálů, jejichž charisma, nadání a úspěchy vojáky rozněcovaly. Navíc se v různorodém vojsku vytratily tradiční římské vojácké ctnosti, zejména „dignitas“, důstojnost, „fidelitas“, věrnost a „disciplina“. Tito muži už nebojovali za vlast a svoje blízké, takové pojmy se dávno vytratily, neboť pro ně byla vlastní jejich jednotka a rodinou „contubernium“. Většina císařů po Marcu Aureliovi navíc vojáky rozmazlovala, uplácela je odměnami za věrnost a popularita takového vůdce rychle vyhasínala, neměl už čím platit. Stačil pak neúspěch a oddanost vůči němu, stojící na vratkých nohách darů, se hroutila.“⁶⁶*

Dalším důležitým faktorem, který je třeba zmínit, je efekt popularity. Pokud se podařilo některému z vojenských císařů dosáhnout úspěchu, často ho získal následkem souhlasu většiny, protože poté byl i zbytek příjemců ochoten uvěřit prezentovanému sdělení. Tyto okolnosti často vedly k častému střídání jak legitimních, tak i nelegitimních císařů. Pokud jejich sebepropagace nebyla dostatečná a pro většinu akceptovatelná, byli zavražděni armádou nebo pretoriánskou gardou, což značně přispělo k destabilizaci říše.

Oficiální obraz císaře (*imago*) byl symbolem jeho vlády. Císařské *imago* bylo neustále přítomno v obchodním, právním, náboženském, a dokonce i v obchodním styku a správním životu říše.⁶⁷ V tomto bodě lze najít moderní paralelu s dnešními principy marketingu a popularizací nějaké značky a jejího produktu. Stejným způsobem usilovali římscí císařové o vytvoření dobrého jména pro sebe i své potomky v říši, které většina obyvatel nikdy fyzicky neuvidí.⁶⁸

Herodianův popis počátečních fází povstání proti Maximinu Thrakovi jednoduše znovu potvrzuje, že jednotky střežící císaře, pravděpodobně pretoriánské gardy, s sebou nosily imperiální *imagines* – portréty. Mnoho dalších referencí pomáhá dále potvrdit fakt, že byly velmi často užívány, ale nenabízejí žádné skutečné indicie k tomu, zda tak činily všechny typy jednotek. Je třeba zmínit jeden případ, který zcela jistě potvrzuje, že *imagines* byly nošeny všemi jednotkami, které nosily *vexillum* (standarta jízdních jednotek). Ve svém

⁶⁶ KOVAŘÍK J., *Pád říše Římské*, str. 168.

⁶⁷ HEBBLEWHITE, M., *The signa militaria and the imperial imagines as symbols of power: AD*, str. 80.

⁶⁸ HEKSTER, O. *COINS AND MESSAGES: Audience targeting on coins of different denominations?*, str. 5.

popisu zmiňuje Eusebius *labarum* (císařská korouhev zavedená Konstantinem velkým), že obsahoval část látky, zjevně *vexillum*, a také obraz hlavy a ramen Konstantina a jeho synů.

„Když vezmeme v úvahu Andovo pozorování, že *labarum* ve skutečnosti nebylo nic jiného než „zparchantělá standarta“, lze z toho odvodit, že běžná *vexilla* užívaná řadou jednotek také zřejmě měla imperiální *imago*. Zda bylo toto *imago* přišito na *vexillum*, nebo jednoduše připevněno samostatně, zůstává nejasné. Poslední materiální důkaz, identifikovaný Stäckerem, potvrzuje, že císařské portréty byly i nadále nošeny rovněž pomocnými jednotkami (*auxiliares*). Dotyčným artefaktem je kovový medailon objevený na Rýně, na kterém je vyobrazení neidentifikovaného mladého císaře. Stäcker poznamenává, že tento disk byl nalezen se zbytky názvu a včetně stříbrné desky s nápisem *COH VII*. Dochází k závěru, že medailon s císařským portrétem byl připevněn k praporu (*vexillum*), který patřil kohortě *VII Raetorum equitata*. Pokud jde o datování nálezu, existuje velká možnost, že medailon nese vyobrazení Salonina, syna Galliena, což znamená, že jej lze datovat do doby kolem roku 260. Pokud ano, tvoří tento medailon přímý důkaz, že pomocné jednotky 3. století nadále nosily imperiální *imago*.“⁶⁹

Takové symbolické vazby byly nyní pro císaře, velícího stále více narůstajícímu počtu vojáků, důležitější než kdy jindy. Úloha *imagines* jako symbolů císařovy legitimacy je zřejmá z role, kterou sehrály v řadě vnitřních vojenských uzurpací. Odstranění portrétu panujícího císaře ze *signa militaria* bylo znamením, že vojáci této jednotky se zrekli své loajality k tomuto císaři.

Portréty hrály zvláště důležitou roli v řadě kritických bodů v chaotických událostech vedoucích k pádu Maximina Thráka. Když se jednotky z *Legio II Parthica* a pretoriánská garda rozhodly vzbouřit se proti Maximinu Thrákovi, daly najevo své úmysly tím, že strhly imperiální portréty z pretoriánského praporu, aby jasně demonstrovaly své záměry.⁷⁰ Po povstání odmítli velitelé aquilejské posádky vyjednávat s armádou Maximina, dokud

⁶⁹ HEBBLEWHITE, Mark. *The signa militaria and the imperial imagines as symbols of power: AD: 235–395*, str. 80.

⁷⁰ HEBBLEWHITE, Mark. *The signa militaria and the imperial imagines as symbols of power: AD: 235–395*, str. 81.

jednotky neprokázaly svou loajalitu novým císařům uctíváním portrétů Pupiena, Balbina a Gordiana.

Podobně, když byl na příkaz senátu zabit pretoriánský prefekt Vitalianus, který byl považován za loajálního Maximinovi, následovalo vystavení Gordianových portrétů v pretoriánském táboře, aby se dalo vojákům najevo, koho by nyní měli podporovat.

Římská armáda ve 3. století nadále užívala řadu tradičních signa militaria (vojenských insignií), jež císař používal jako nástroje, které mu dopomohly k užšímu poutu lojality s vojáky. A co víc, důkazy naznačují, že tyto snahy se staly ještě důraznějšími s hojně zastoupeným rozšířením císařského purpuru na *dracones* – jezdecké prapory a *vexilla*, pěší prapory, s největší pravděpodobností již někdy ve třetím století. Přestože sama *signa militaria* nedokázala vytvořit věrnost jednotek, zůstala pro císaře cenným nástrojem. Jako všestranné a okamžitě rozpoznatelné symboly vyjadřovala *esprit de corps* – ducha jednotky a měla pro vojáky velký symbolický význam.⁷¹ Využitím předmětů, které již vojáci drželi ve velké úctě, proměnil císař každé *signum militarium* ve všudypřítomnou připomínku jejich povinností, aby každý voják zůstal co nejvíce loajální. Zvláště důležitá byla pokračující přítomnost císařských *imagines* – portrétů na vojenských insigniích (standartách). Tyto portréty tvořily zástupnou imperiální přítomnost v každé jednotce a představovaly pro ně orientační bod, aby se blíže identifikovaly s císařovou věcí. A konečně, navzdory radikálním náboženským změnám ve čtvrtém století bylo vynaloženo poměrně malé úsilí na zavedení „křesťanských“ *signa militaria*. I když se *labarum* (hlavní císařská standarta) stalo důležitým ikonografickým nástrojem, zejména na císařských mincích, je jasné, že zůstalo spíše osobní standartou císaře a armáda jej neužívala ve velkém množství.

Situace se mění během vlády Septimia Severa, kdy se v epigrafických dokladech začínají vyskytovat zmínky o Septimiu Severovi a Caracalovi jako o *invictus* (dosud neporažený, neporazitelný) a poté se stávají hojnějšími za vlády Severa Alexandra. Během krize třetího století se však taková titulatura stala standardním prvkem. Nejzřetelnějším náznakem této změny byl výskyt *invictus* na císařských mincích, který se stal pravidelným

⁷¹ HEBBLEWHITE, Mark. *The signa militaria and the imperial imagines as symbols of power: AD: 235–395*, str. 78.

za vlády Aureliána a pokračoval i za Tacita, Proba a Cara.⁷² Významné je také používání označení *invictus* v jeho superlativní podobě. Maximinus Thrax, Gordianus III., Trebonianus Gallus, Aurelianus, Tacitus, Carus a Carinus se prohlašovali za *invictissimus*.⁷³ Nárůst používání *epiteta invictus* lze vysvětlit několika způsoby. Zaprvé představuje nárůst významu císařovy vojenské konstituce na úkor ostatních mocenských skupin. Na rozdíl od Augusta měli císařové třetího století naléhavější starosti než citlivost senátorské třídy. Potřebovali propagovat své hrdinské a božské vlastnosti, aby dokázali přiklonit armádu na svoji stranu a udrželi si moc. Umožňovalo to císaři překročit jeho vojenskou realitu a prezentovat se jako "neporazitelný, disponující nadpřirozenou *virtus*, zajišťující věčné a univerzální římské vítězství", aniž by bylo nutné spojovat toto tvrzení se skutečným vítězstvím. Snad proto Gordian III. a Trebonianus Gallus používali přízvisko *invictus* v jeho superlativní podobě. Ani jeden z nich nezískal dostatečně významné vítězství, aby neslo *cognomen devictarum gentium*, ale každý z nich přesto potřeboval propagovat svou vojenskou zdatnost před vojskem.⁷⁴ *Invictus* v superlativu byl ideální alternativou, protože nevyprávěl o dosažených vítězstvích, ale o možnosti vítězství v budoucnosti. Signalizoval vojákům, že pouze díky císařově nevyčerpatelné *virtus*, lze dosáhnout budoucích vítězství. *Invictus* nebyl jediným ohromujícím epitetem, které císaři v období krize třetího století používali.

Kromě proklamace imperiální *virtus* nyní averzní typy výslovně spojovaly císaře s vítězstvím (*victoria*). Klíčový typ zobrazuje císaře držícího sochu představující vítězství (*victoriola*): tvrzení, že "vlastní" samotné vítězství.⁷⁵ Toto zobrazení bylo původně použito v Severových reverzních typech a je třeba také zmínit Maximinovy první série mincí, které obsahovaly nejen obecné výroky jako *victoria augusta*, ale také konkrétnější parole, například *victoria germanica*.⁷⁶ Maximinus Thrák zřejmě potřeboval ujistit vojsko o budoucím vítězství nad Germány jako protiváhu k mírovým jednáním, o které se snažil

⁷² KURZ, K. *Mince starověkého Řecka a Říma*, str. 124.

⁷³ HEBBLEWHITE, Mark. *The Emperor and the Army in the Later Roman Empire, AD 235–395*, str. 55.

⁷⁴ Tamtéž, str. 55.

⁷⁵ Tamtéž, str. 42.

⁷⁶ SPEIDEL, M. *Maximinus and the Thracians. Herodian on the Coup of 235, and Ethnic Networks in the Roman Army of the Third Century CE*, str. 354.

jeho předchůdce Alexander Severus. V zájmu Pupiena a Balbina zase bylo přesvědčit stoupence Maximina Thráka, že budou věnovat pozornost svým vojenským povinnostem. Medailon vyražený Pupienem to bezostyšně dokazuje. Tím, že medailon zobrazuje Pupiena (jediného člena triumvirátu s významnými vojenskými zkušenostmi) držícího na averzu vítěznou ruku, ale na reverzu zahrnuje všechny tři císaře, propaguje uznávanou Pupienovu vojenskou zdatnost jako klíčovou výhodu, kterou nový císařský tým nabízí. Není tedy žádným překvapením, že Gordian III. pokračoval v tomto typu, svou vojenskou legitimitu musel budovat od základu.⁷⁷

4.1 Mince a jejich použití v propagandě

Jak již bylo v této práci zmíněno, velmi důležitým zdrojem pro pozorování římské sebepropagace jsou bez pochyby mince, na které lze nahlížet jako na hromadné sdělovací prostředky své doby.⁷⁸ Ačkoliv dříve to byla primárně informativní funkce, která usnadňovala její identifikaci, je později nahrazena propagačním obsahem mincovního obrazu.⁷⁹ Hlavní předností daného oběživa je jistě jeho snadná přenosnost a možnost rychlého šíření, což zaručovalo velké počty zhlédnutí mezi obyvateli, kteří se stávali de facto příjemci aktuálních zpráv od vydavatelů těchto mincí.

Mince, historické prameny, které jsou nejen portrétní galerií, ale také kronikou historických událostí, byly z hlediska tehdejší státní propagandy považovány za velmi významné. Nelze na tato platidla pohlížet z dnešního pohledu, jelikož dnes plní zcela jiný účel než v době starověkého Říma. Patřily tedy vedle dalších komunikačních médií, jako byly sochy, mozaiky nebo nápisy, k nejúčinnějším prostředkům.

Mincovní techniky se řídily jasnými pravidly, což bylo závazné pro všechny mincovny v říši. Mincovna v Římě zaujímalá ústřední postavení a je patrné, že portréty, například z východních mincoven, jsou velmi podobné a rozdíly lze pozorovat pouze

⁷⁷ HEBBLEWHITE, Mark. *The Emperor and the Army in the Later Roman Empire, AD 235–395*, str. 42.

⁷⁸ KOUBA, M., MAGINCOVÁ D., ŘÍHA I., ed. *Kontexty propagandy*, str. 55.

⁷⁹ KURZ, K. *Mince starověkého Řecka a Říma*, str. 121.

v technických detailech.⁸⁰ Co se týče práce rytce, který minci vyhotovil, nemohl ovlivnit pojetí obrazu podstatnějším způsobem. Úpravy císařovy hlavy, volba oděvu apod. byly tvořeny dle jasných požadavků císaře nebo jeho rádců. V případě, že bylo na minci vyobrazeno více osob, například císař a císařovna, zaujímá místo v popředí císař a portrét císařovny je umístěn v pozadí. Stejně si lze povšimnout, že výše postavená hledí vpravo a níže většinou postavená vlevo. Zajímavým faktem je také uspořádání více podobizen na jedné minci. Pokud bylo více osob na rubu mince, jako tomu bylo například v případě aureů Septimia Severa, hledí Caracalla vpravo, Geta vlevo a jejich matka Iulia Domna je zobrazena uprostřed.⁸¹ Z toho lze vyvodit závěr, že císařský portrét na minci vyobrazoval požadavky objednavatele ve všech směrech.

V době raného císařství se císařské ražby vyznačovaly portrétem panovníka, vladařovým jménem nebo podobiznami jiných členů jeho rodiny, což plnilo primární informativní funkci. Sekundární informativní funkce mincovního typu byla jednoznačně spojena se státní propagandou, kde se uplatňuje právě portrét císaře na líci ražeb.⁸² Oproti tomu rub mince byl věnován zásluhám o stát v dobách míru i v době války. Pokud byl některý z vojáků vyznamenán za statečnost, byl pověřen, aby tento obraz panovníka nosil. Na přelomu 2. a 3. století je na aversu mince již stabilní také titul *PIUS FELIX*, což lze přeložit jako zbožný, šťastný nebo také jako vztah výše postaveného k níže postaveným – dobrotivý, milostivý. Zároveň je na lících legendách postupně ilustrován panovník s božskými atributy jako například v případě portrétu Julie Domny, choti Septimia Severa. Na hlavě má císařovna čelenku bohyně, v ruce drží roh hojnosti a malou postavu – *FELICITAS*, personifikované štěstí, Blaženost – s rohem hojnosti a obětní miskou (*patera*).⁸³

Reverz mince sice nezobrazoval portrét císaře, nicméně z hlediska státní propagandy společně s aversem mince je nedílnou součástí celku, která má specifickou funkci. Častým jevem, který se objevuje na rubu mince, jsou personifikace, které doplňují sdělení líce mince. Na začátku vlády jednotlivých císařů se často objevovala přání. Lze si povšimnout také změn

⁸⁰UNIVERSITY OF OXFORD (no date), Roman Provincial Coinage online (RPC ONLINE). <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/> (accessed 1/3/2022), str. 5.

⁸¹ KURZ, K. *Mince starověkého Řecka a Říma*, str. 127.

⁸² KURZ, K. *Mince starověkého Řecka a Říma*, str. 122.

⁸³ KURZ, K. *Mince starověkého Řecka a Říma*, str. 128.

nápisu v rubních legendách. Zatímco na konci 2. století se objevovalo na mincích císařů např. „*FELICITAS*“, posléze „*FELICITAS TEMPORVM*“ („šťastné časy“), na přelomu 2. a 3. století je kladen důraz na bezpečnost státu. Na reverzu císařských mincí severovské dynastie lze vidět „*SECVRITAS PVBLICA*“ („bezpečnost státu“) a ve 3. stoletím se vyskytuje legenda „*PAX AETERNA*“ („věčný mír“). Vzhledem k tehdejší situaci v Římě se tento ideál velmi lišil od reality, poznamenané neustálými válkami a občanskými nepokoji. V chaosu třetího století, kdy jednotliví císaři nutně potřebovali udržovat přízeň a loajalitu svých vojáků, byly mince také opatřené legendami jako „*FIDES MILITVM*“ (věrnost vojáků) nebo byl kladen důraz na svornost vojska – „*CONCORDIA EXERCITVVM*“.⁸⁴

Také náboženské symboly, které se objevily v některých z rubních typů, se ukázaly jako velmi efektivní z hlediska jejich komplexnosti. Jejich navrhovatelé mohli jednak znásobit sdělení tím, že zdůrazní jen funkce některých z božstev a tím usměrňovat představy, které měl daný typ navodit k požadovanému cíli. Náboženské symboly vyhovovaly z důvodu komplexnosti, což navrhovatelé mincí dokázali vhodně využít, aby poukázali na přednosti císaře, a na jeho konkrétní činy. V zásadě lze říct, že tehdejší propaganda v Římě se přiblížila stěžejním principům moderní propagandy! V období třetího století nové náboženské představy stále více vstupují do mincovních obrazů, šíří se po celém impériu a pravděpodobně vycházely z představ samotného císaře nebo z jeho nejbližšího okolí. Příkladem je toho *Sol Invictus*, sluneční božstvo, což můžeme pozorovat již na mincích Elagabala, který byl knězem slunečního božstva ze syrské Emesy.⁸⁵ Mění se tedy vztah panovníka k božstvům, což se také odráží v pojetí císařské moci.

Pro mince, které byly ražené v římské mincovně a ty, které byly raženy v provinciích, se objevovaly obecné rysy státní politiky, i když nebyly na sebe nijak vázané. Státní propaganda byla komplexní záležitostí s ohledem k území celého impéria. Ve 3. stoletím byly ruby mincí také opatřovány typy, v nichž se stále více promítal význam vojska. Lze se také domnívat, že příjemci sdělení mincí byly nejen vrstvy vyšší, vzdělané vrstvy obyvatelstva a příslušníci vojska, ale také barbaři za hranicemi impéria.

⁸⁴ SPEIDEL, M. *Maximinus and the Thracians. Herodian on the Coup of 235, and Ethnic Networks in the Roman Army of the Third Century CE*, str. 359.

⁸⁵ KURZ, K. *Mince starověkého Řecka a Říma*, str. 136.

Kterýkoliv z žoldnéřů si mohl mince přinést do své původní vlasti a jeho význam objasnit.⁸⁶ Na mincích lze také spatřit osobní styk s vojskem. Pokud panovník promlouval k vojákům nebo k členům pretoriánské gardy, je také zachycen na reverzu mince. Je třeba se také zmínit o zcela jiném pojetí ražby mincí v době, kdy je Římská říše neustále v ohrožení „barbarskými národy“. V důsledku neustálých konfliktů s vnějším nepřítelem bylo žádoucí mince přizpůsobit aktuální situaci. Potřeba obrany státu se promítala ve vojenském pojetí, přičemž vladař na mincích je vyobrazen s kopím, štítem apod. V období tzv. „vojenských císařů“ i pozdějších obdobích zní „věčný mír“ nebo pouze slovo „věčný“ takřka ironicky, jelikož pravým opakem bylo neustálé střídání císařů.

4.1.1 Portréty Maximina Thráka a jejich využití v propagandě

Mince z období let 235 až 238 jsou velmi vzácné a většina z nich byla ražena v římské mincovně. Stejně jako Alexander Severus razil i Maximinus denáry, asy, sestercie, dupondie. Dupondius je mosazná mince, která se rovná přibližně dvěma asům. Tento pojem je složený ze dvou slov duo – „dva“ a pondus – „libra“ (hmotnost). Od asu, který je o něco menší a lehčí, se liší tím, že má panovník na hlavě téměř vždy paprskovou korunu (radiatus) a císařovny mají ve vlasech diadém. Mezi sběrateli je nazýván jako střední bronz.⁸⁷ Císař je na mincích vyobrazen s vystupující bradou podtrhující tvrdý výraz tváře.⁸⁸ Na aversu mince je vyobrazen nakrátko ostříhaný a na hlavě má vždy vavřínový věnec. Titul císaře uvádí legenda *IMP(ERATOR) MAXIMINVS PIVS AVG(VSTVS)*. Na reverzu je zobrazeno ženské božstvo držící prapor v obou rukách. Je zde zobrazeno ženské božstvo stojící vlevo s praporcem v každé ruce (obr. 1). Toto vyobrazení odkazuje na *Fides*, bohyni věrného chování. Jak její vyobrazení se standartami, tak legenda *FIDES MILITVM* naznačují, že v tomto případě jde o věrnost vojáků císaři.⁸⁹ Tuto legendu využíval Maximinus na mincích velmi často a vypovídá o stavu armády v neustálých občanských válkách. Mince odhalují

⁸⁶ KURZ, K. *Mince starověkého Řecka a Říma*, str. 136.

⁸⁷ PETRÁŇ, Z. FRIDRICHOVSKÝ, J. *Encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí*, str. 37.

⁸⁸ PETRÁŇ, Z. FRIDRICHOVSKÝ, J. *Encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí*, str. 179.

⁸⁹ KURZ, K. *Mince starověkého Řecka a Říma*, str. 131.

jistou starost o armádu, ve které panuje napětí způsobené etnickými problémy a také velkou úmrtností vojáků.⁹⁰

Obrázek 1: Averse - Maximus Thrák, Reverse – FIDES MILITUM

4.1.2 Portréty Vera Maxima a jejich využití v propagandě

S mincemi Gaia Julia Vera Maxima se lze setkat velmi vzácně. Existuje však dochovaný as římského císaře Maximina Thráka, který byl vyražen pro jeho syna Gaia Iulia Vera Maxima. Portrét Maxima je na aversu vyobrazen bez věnce, jeho poprsí s pláštěm je zobrazeno při pohledu doprava s přísnými rysy jako u jeho otce.⁹¹ Legenda MAXIMVS CAES(AR) GERM(ANICVS) udává jeho titul jako syna vládnoucího Augusta, a tedy jako Caesara. Po svém otci převzal jméno vítěze *Germanicus*, aniž by sám v Germánii zvítězil. Maximus je vyobrazen také na reverzu, zde ve vojenském oděvu, s žezlem v pravé ruce a kopím v levé. Za ním v pravém poli mince jsou dvě standarty. Na minci je také nápis: *S(ENATVS) C(ONSVLTO)* - "z nařízení senátu". (obr. 2)

⁹⁰ SPEIDEL, M. *Maximinus and the Thracians. Herodian on the Coup of 235, and Ethnic Networks in the Roman Army of the Third Century CE*, str. 359.

⁹¹ PETRÁŇ, Z. FRIDRICHOVSKÝ, J. *Encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí*, str. 180.

Obrázek 4: Averse - Maximus Thrák, Reverse – FIDES MILITUM

Legenda *PRINCIPI IVVENTVTIS* - "prvnímu/předáku mladých" - podle dativu ukazuje, že tato mince je věnována Maximovi jako potenciálnímu nástupci. Tento titul byl udělován vhodným nástupcům císaře, zejména pokud se jednalo o nějakého příslušníka rodiny. Poprvé se objevuje již na konci období republiky, nicméně jako oficiální titul je používán v době principátu, kdy Augustus v roce 5 př. n. l. nechal své vnuky a předpokládané nástupce Gaia a Lucia Caesara prohlásit za *principes iuventutis*. To bylo také propagováno v rozsáhlé sérii mincí, na nichž byli oba zobrazeni s čestnými štíty a kopími.⁹² Zdá se, že hodnost *princeps iuventutis* nebyla spojena s téměř žádnou konkrétní mocí, ale Germanicus, Tiberius Gemellus, Nero, Domitianus a Commodus a další získali tímto titulem zvláštní postavení.

Tento zvyk se zachoval i poté, co se od roku 68 n. l. stalo zvykem povyšovat předpokládaného nástupce – římské císařství nebylo formálně dědičné – v češtině bychom ho mohli označit jako „podcísař“, „císař s menšími kompetencemi“ (Caesar) nebo dokonce spolucísař (Augustus). Od doby Septimia Severa vztah *principa iuventutis* k jezdcům (*equites*) zanikl. Během císařské krize ve 3. století udělovali mnozí vojevůdčí císaři titul téměř pravidelně svým příbuzným, kteří se zdáli být příliš mladí na to, aby již byli obdařeni

⁹² ZIEGLER, K., SONTHEIMER W., ed. *Der Kleine Pauly: Lexikon der Antike*, str. 1 140.

císařskými pravomocemi. Ačkoli se vojenské zobrazení začalo s touto legendou výrazněji spojovat za Severova režimu, stále se v této chvíli užívá daleko méně než v následujících obdobích. Zejména v době vlády Maximina Thráka, kdy se legenda používala mnohem častěji a začala být spojována výhradně s vojenským zobrazením. Tato změna odráží skutečnost, že dynastie nyní mohla přežít pouze tehdy, pokud armáda věřila, že nabízí stabilní vojenské vedení. Maximinus Thrax měl podporu hlavně v armádě a vynaložil velké úsilí na to, aby se dozvěděli o vojenských slibech jeho syna. Jeho syn Maximus je pravidelně prohlašován za *principa iuventutis* a je zobrazován ve vojenském oděvu s kopím a glóblem. Toto vyobrazení nebylo ve spojení s tímto typem mince nikdy předtím použito.⁹³ Ve 4. století se však titul pomalu přestal používat; naposledy je doložen pro Valentiniána II. (375–92).⁹⁴

4.1.3 Portréty Caecilie Pauliny a jejich využití v propagandě

Mince ražené s portrétem a jménem Pauliny, Maximinovy manželky, byly raženy až po její smrti. Na reverzu je vyobrazena na letícím pávu, což naznačuje tzv. „zbožštění“, tedy konsekraci (obr. 3). Konsekrace byl velmi vážný pohanský obřad, při němž byl panovník nebo panovnice označena za boha a získal titul *DIVUS* nebo *DIVA*, který se objevuje na aversu i reverzu mince.⁹⁵ Ačkoliv tyto mince mají konsekrční náměty, lze tyto ražby označit

Obrázek 7: Averse - Caecilia Paulina, Reverse – CONSECRATIO

⁹³ HEBBLEWHITE, Mark. *The Emperor and the Army in the Later Roman Empire, AD 235–395*, str. 14.

⁹⁴ ZIEGLER, K., SONTHEIMER W., ed. *Der Kleine Pauly: Lexikon der Antike*, str. 1140.

⁹⁵ KURZ, K. *Mince starověkého Řecka a Říma*, str. 131.

jako pamětní.⁹⁶ Mince s portréty manželek nebyly obvyklé. I přes nemnoho důkazů lze konstatovat, že se někteří z císařů uchylovali i k využití svých rodin k upevnění mocenských zájmů a propagaci své osoby. Zajímavou statistikou je fakt, že většinou se jednalo o císaře, kteří vládli velmi krátkou chvíli, někdy i v řádech měsíců. K vytvoření uctívané císařské rodiny mohlo být spojení s ženou velmi užitečné, a tím si také mohl císař získat podporu jeho vlády.

Obraz uznávané císařské rodiny také pomohl k zajištění přijatelného nástupnictví v rámci císařské rodiny, což bylo vzhledem k okolnostem v říši asi nejdůležitějším úkolem. Pokud byla císařská rodina uznávána, bylo možné zajistit přijatelné nástupnictví v rámci císařské rodiny. Tato čest byla však prokazována pouze manželkám, ostatní ženy v příbuzenských vztazích byly ignorovány.⁹⁷ Paralelně s Maximinem mohl být sňatek mladého vzdorocísaře, Gordiana III., s dcerou Furií Sabinou Tranquillinou, dcerou prefekta pretoriánů Timesitheia, ve stejném duchu. Ať už to byla nebo nebyla Timesithova iniciativa se vmísit do císařské rodiny, zajistilo to Gordianovi nakrátko určitou stabilitu jeho vlády, i když tomu tak bylo pouze do Timesithovy smrti v roce 243.

4.1.4 Portréty Gordiana I. a Gordiana II. a jejich využití v propagandě

Na příkladu sestercii, které byly vyraženy za Gordiana I. a Gordiana II., římských vzdorocísařů Maximina Thráka. Na averzu je zobrazeno poprsí Gordiána I. nebo jeho syna Gordiána II. vpravo s brněním, pláštěm a vavřínovým věncem. Legenda *IMP(ERATOR) CAES(AR) M(ARCVS) ANT(ONIVS) GORDIANVS AFR(ICANVS) AVG(VSTVS)* by odpovídala otcí i synovi. Na reversu mince je vyobrazena bohyně *Viktorie* kráčející doleva s věncem ve zdvižené pravé ruce a palmovou ratolestí v levé. Legenda *VICTORIA AVGG(VSTORVM)* ji přiřazuje ke dvěma Augustům Gordiánovi I. a Gordiánovi II. Zde je třeba přiblížit význam této legendy, neboť je klíčová pro období, kterým se zabývá tato práce. Vojsko očekávalo, že císař využije své *virtutes* k dosažení vítězství (*victoria*). Tato vazba je proto běžně zdůrazňována na mincích.

⁹⁶ PETRÁŇ, Z. FRIDRICHOVSKÝ, J. *Encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí*, str. 180.

⁹⁷ SHILLAW M., *Abortive dynasties: Dynastic politics A.D. 235–285*. str. 66.

Potřeba demonstrovat tuto vazbu byla opět zvláště výrazná u císařů, kteří neměli žádné vojenské úspěchy. Takoví císaři běžně prohlašovali, že budou plnit roli vítězného "císaře-válečníka". Ačkoli *victoria* byla na mincích vyhlášována různým způsobem, nejzajímavější je, jak byla využívána k propagaci vojenské legitimacy a vytváření představy "válečníka-císaře" v myslích vojáků. Během krize třetího století téměř všichni císaři, ať už byli vojensky úspěšní, nebo ne, využívali k vyhlášení *victoria* své mince. Mince Pupiena, Balbina, Gordiana I. a II. a Quintilla a Floriana, z nichž žádný nikdy nezískal vojenské vítězství nad vnějším nepřítelem, obsahují vítězné typy, včetně běžné legendy *VICTORIA AUG* spárovanou s vyobrazením samotné *Victorie*.⁹⁸ Po smrti Claudia Gothika v roce 270 byl Quintillus, pravděpodobně velitel jednotek, které bránili na severu Itálie vpádu Germánů, provolán svými vojáky císařem a senát jeho proklamaci potvrdil.⁹⁹ Florianus byl prefektem pretoriánské gardy, která se vydala s císařem Tacitem na východ do boje proti Gótům a poté, co Tacitus zemřel, se v roce 276 sám Florianus provolal císařem.¹⁰⁰ Uznán byl v západní části říše, ne však v Egyptě a Sýrii, kde podporovalo vojsko svého vlastního velitele Proba. Florianus byl zavražděn svými vojáky ještě předtím, než vůbec došlo k očekávanému střetu.¹⁰¹ Poněkud zvláštním způsobem se jeho mince s velkým optimismem zaměřovaly na stabilitu a neměnnost: *PERPETVITAE AVG(usti)*, stejně tak *VICTORIA PERPETVA*, že jeho vítězství potrvají věčně. I přes všechny ambice se však Florianus v krizi doby vojenských císařů ničím jiným, než svým jménem nezapsal a nezanechal sebemenší stopu. Na minci je také nápis *S(ENATVS) C(ONSVLTO)* - "z nařízení senátu".

⁹⁸ HEBBLEWHITE, M. *The Emperor and the Army in the Later Roman Empire, AD 235–395*, str. 35.

⁹⁹ GRANT, M. *Římští císařové*, str. 199.

¹⁰⁰ PETRÁŇ, Z. FRIDRICHOVSKÝ, J. *Encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí*, str. 240.

¹⁰¹ GRANT, M. *Římští císařové*, str. 208.

Na dalším ze sesterciů je na rubu zobrazeno ženské božstvo v dlouhém rouchu stojící vlevo. Levou rukou se opírá o sloup, nohy má zkřížené a vpravo od sebe drží žezlo nad

Obrázek 10: Averse – Gordianus I. Reverse – SECURITAS

zeměkoulí. Legenda *PROVIDENTIA AVGG(VSTORVM)* ji označuje jako *Providentia* obou Augustů a měla symbolizovat jejich moudré plánování a předvídavost.¹⁰² Na minci je také nápis *S(ENATVS) C(ONSVLTO)* – "z nařízení senátu". Také je třeba zmínit nápis *SECURITAS*, což na sesterciích mělo evokovat věčný mír nebo jistotu, bezpečnost. Postava na minci je vyobrazena v postoji jako velmi uvolněná s žezlem, které svírá v ruce (obr. 5).

Obrázek 11: Averse – Gordianus II. Reverse - VIRTUS

¹⁰² KURZ, K. *Mince starověkého Řecka a Říma*, str. 131.

Existuje také ražba, která se stala nástrojem propagandy pravděpodobně v souvislosti s tažením Gordiana II. proti místodržiteli Numidie Capelianovi, který nechtěl uznat nového císaře Gordiana I. s jeho synem jako spoluvládce za legitimní vládce. Oba byli proti své vůli jmenováni senátem regenty poté, co byl Maximinus Thrax povýšen rýnskými legiemi na císaře. Skutečnost, že jmenování senátem a krátká vláda obou regentů měly vojenský charakter, se odrazila i v ražbě mincí. Bohyně *Virtus*, zosobnění statečnosti, je zde zobrazena v plné zbroji s přilbou, kopím a štítem. Ztělesňuje tak odvahu vládce, je tedy navenek jen stěží odlišitelná od vyobrazení bohyně *Romy*, jasně ji identifikuje pouze nápis *VIRTUS AVGG (ustorum)* (obr. 6).

Mince obou císařů jsou extrémně vzácné a mezi sběrateli se téměř nevyskytují.¹⁰³ Mince Gordiana II., který vládl pouze několik týdnů, mají ryze vojenský charakter. Na reverzu mince s legendou *VIRTUS* (udatnost) je vyobrazena bohyně v přilbě, v krátkém oděvu a s kopím. Je zde patrná oslava osoby, což mělo zřejmě u obyvatel říše evokovat vojenskou zdatnost císaře Gordiana II.

4.1.5 Portréty Balbina a Pupiena a jejich využití v propagandě

Společná vláda císařů Balbina a Pupiena byla na mincích znázorněna na antoniniánu. Tento druh mince, antoninián, byl ražen za římských císařů Pupiena a Balbina, kteří byli

Obrázek 14: Averse Balbinus, Reverse – Balbinus a Pupienus (spojenectví mezi císaři)

¹⁰³ PETRÁŇ, Z. FRIDRICHOVSKÝ, J. *Encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí*, str. 182.

společně zvolení císaři senátem. Senát chtěl tímto "dvojím císařstvím" navázat na republikánskou tradici principu kolegiality. Jak je u antoniniánského nominálu obvyklé, na averzu je zobrazen boční portrét římského císaře se zářivou korunou. Tak i zde je Pupienus zobrazen se zářivou korunou, v brnění a plášti, hledící doprava. Legenda *IMP(ERATOR) CAES(AR) PVPIEN(VS) MAXIMVS AVG(VSTVS)* uvádí jeho císařský titul. Na rubu je zobrazeno *dextrarum iunctio* – spojení práv symbolizováno podáním rukou (obr. 5). Je to symbol shody a jednoty. Na klopě je nápis *AMOR MVTVVS AVGG(VSTORVM)* - "vzájemná láska císařů". Dvojité G není pravopisnou chybou, ale stylistickým prostředkem římských nápisů pro označení množného čísla jména Augustus i ve zkrácené podobě. Reverzní strana tak má demonstrovat silné spojenectví a úzkou spolupráci mezi oběma císaři Pupienem a Balbinem.

Stejně jako proklamace císařských ctností (*virtus*) se ukazovaly na lícové straně mincí podobizny císaře vítězného (tzv. *victoria*). Stěžejní typ zobrazuje císaře držícího sochu vítězství (tzv. *victoriolu*): deklarace toho, že drží samotné vítězství ve vlastních rukou (sám „vlastní“ vítězství).

Tato vyobrazení byla původně používána v reverzních (rubových) typech mincí u Severovců, ale stala se zřetelným averzním (lícovým) typem až během krize ve třetím století. Nejprve se vyskytuje na medailonu Pupiena a poté na ražbě Gordiana III., poté jej použil Gallienus a mnoho jeho následovníků ve třetím století.

Vzory ražby tohoto typu dokazují své určení a záměry. Před Gallienem to bylo používáno císaři, kteří neměli žádné významné záznamy o dosažení vojenských úspěchů, ale kteří potřebovali ujistit vojáky, že mohou dosáhnout vítězství. Pupienus, Balbinus a Gordian III. potřebovali přesvědčit příznivce Maximina Thráka, že budou věnovat pozornost svým vojenským povinnostem. Medailon ražený Pupienem to očividně ukazuje. Tím, že medailon zobrazuje Pupiena (jediného člena triumvirátu s významnými vojenskými zkušenostmi), který drží na líci *victoriolu*, ale na rubu obsahuje všechny tři císaře, propaguje uznávanou vojenskou zdatnost Pupiena jako klíčový benefit nabízený novým císařstvím.¹⁰⁴

¹⁰⁴ HEBBLEWHITE, Mark. *The Emperor and the Army in the Later Roman Empire, AD 235–395*, str. 42.

Na mincích sesterciů císaře Balbina se objevuje *LIBERALITAS* (štedrost), což byla vedle *CONCORDIA* (svornost), *PIETAS* (oddanost) a *IUSTITIA* (spravedlnost) jednou z nejdůležitějších ctností římských císařů a již za císaře Augusta se stále častěji objevovala na mincích. Obvykle byla zobrazována jako oděná žena s atributy, jako jsou *abacus* (početní tabulka) a roh hojnosti (*cornucopia*).¹⁰⁵ Ten je třeba vykládat jako symbol hojnosti a štedrosti, zatímco abakus odkazuje na *conguaria*, císařské dary na obilí. Zejména v neklidných dobách, využívali panovníci jako Balbinus každé příležitosti, aby si zajistili podporu lidu. Darování obilí a peněz bylo také rychlejší a levnější než pořádání her. Na tomto díle chybí počet milodarů, který se obvykle uvádí v nápisu, což je pravděpodobně způsobeno Balbinovou krátkou vládou, která trvala pouhých 99 dní.

¹⁰⁵ KURZ, K. *Mince starověkého Řecka a Říma*, str. 131.

5 Využití trilogie *Trůn Caesarů* ve výuce

5.1 Obecně k výuce dějepisu

Výuka dějepisu patří do společenskovedního vzdělávání, které je důležité pro osobnostní rozvoj žáka a také disponuje hodnotovými kvalitami. Hodnotová stránka společenskovedního vzdělání přímo zdůvodňuje nejen existenci společenskovedních předmětů v systému, ale také dějepis v našem školním systému.¹⁰⁶ Mimo to má dějepis vazby na další předměty, a nejen pouze na ty společenskovední, přičemž je kladen důraz na posílení mezipředmětových vztahů (totalitarismus a holocaust) a hledání vztahů nových.¹⁰⁷ Dějepis má společné metodologické, hodnotové nebo obsahové vazby s jinými předměty. Intenzita vazeb s jednotlivými předměty se liší, ovšem dá se říct, že nejvíce je dějepis propojen s českým jazykem, občanskou výchovou a také zeměpisem.¹⁰⁸

Cílem výuky dějepisu je vzbudit zájem o historii, pěstovat v žácích demokratické principy a občanské hodnoty, ale také pomoci žákům pochopit přítomnost a současné problémy.¹⁰⁹¹¹⁰ Dále by měla výuka dějepisu také respektovat obecnější principy, jako je například oddělení mýtu od propagandy (patrné při ovlivňování veřejného mínění v otázce nástupnictví dalšího císaře – Gordian versus Maximinus Thrak). Důležitou schopností by také měla být práce s textem, orientace na mapě nebo práce s obrazovým materiálem a dalšími pomůckami.¹¹¹ Žáci by si měli během výuky osvojit některé z metod historikovy práce, což by mělo mít za následek samostatné osvojování historických poznatků. Dalším benefitem, jímž disponuje látka dějepisu, jakožto výrazně formativního předmětu společenskovedního charakteru, je možnost pěstovat pozitivní vztah k humanitě, demokracii, svobodě a osobní odpovědnosti.¹¹² Gordian I., i když je

¹⁰⁶ JULÍNEK, S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 75.

¹⁰⁷ LABISCHOVÁ D., GRACOVÁ B., *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, str. 34.

¹⁰⁸ JULÍNEK, S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 78.

¹⁰⁹ JULÍNEK, S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 82-83.

¹¹⁰ JULÍNEK, S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 82-83.

¹¹¹ PARKAN, F., *Didaktika dějepisu*, str. 39.

¹¹² JULÍNEK S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 89.

vykreslen jako stařec bez síly potřebné k vládě, má zároveň všechny ctnosti starého Římana.

„Starý císař na sobě nedával znát žádné emoce. Požádal konsilium, aby jim poskytlo své rady, aby všichni mluvili svobodně a v souladu s mos maiorum.“¹¹⁴ „Třetí hodinu po východu slunce zahájil Gordianus jednání svého soudního dvora. Menophila a Valeriana doplnil coby přísedící učitel Serenus Sammonicus. Během slyšení u soudu míval Gordianus tendenci si tu a tam zdřímnout. Nyní do něj Serenus pokaždé dloubl, aby ho probral. Dnes ráno to však nebylo nutné. Projednávali případ zpochybněné totožnosti. Místní velkostatkář tvrdil, že při návštěvě Hadrumeta poznal v jednom z přístavních dělníků v docích otroka, který mu někdy před deseti lety utekl. Obviněný trval na tom, že se narodil jako svobodný občan. Gordianus prokázal jako obvykle milosrdenství a velkorysost. Rozhodl ve prospěch přístavního dělníka, ale přiřkl žalující straně náhradu v ceně zdravého, silného otroka, kterou vyplatí z vlastních prostředků. Bohatství slouží jen k tomu, aby se utrácelo.“¹¹⁵

Výchovně vzdělávací cíle jsou strukturované do hierarchie, a sice jsou cíle etapové (jedna hodina, rok nebo téma) a rámcové. Rámcové cíle odpovídají informativním, formativním a metodologickým cílům a jsou obsaženy v kurikulech.¹¹⁶ Úkoly výuky dějepisu lze rozdělit do čtyř kategorií. Prvním z nich je úkol objasnit jednotlivé historické jevy včetně časového a místního zařazení. *„K městu se blíží tyran. Nestvůra poskvrněná nevinnou krví. Otcové a přísedící, nastal čas, abychom v sobě znovu objevili odvahu našich předků.“ To všechno byla pravda, i když Pupienus soudil, že nyní potřebují víc než rétoriku. Tahle zoufalá šlamastyka vyžaduje konkrétní návrhy. Senátoři nenáviděli Maximina, protože vraždil jejich přátele a příbuzné, nenáviděli ho, neboť z nich neustále ždímal peníze na nevyhratelné války na severu. Nenáviděli ho, protože neprokazoval jejich stavu úcty, kterou si zasluhoval. Od jeho povznesení na trůn se ani jednou neukázal v senátu, dokonce ani v Římě. A ze všeho nejvíc ho nenáviděli, že*

¹¹⁴ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Ocel a krev*, str. 200.

¹¹⁵ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Železo a rez*, str. 301.

¹¹⁶ LABISCHOVÁ D., GRACOVÁ B., *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, str. 33.

nebyl jedním z nich. Když do města dorazily zprávy o povstání Gordianů v Africe, přišlo jim to jako bohy seslaná zpráva. Senát jim vložil na ramena purpur, odepřel Maximinovi i jeho synovi právo na oheň i vodu, prohlásil je nepřáteli Říma. Senát jednal ukvapeně. Riskoval a prohrál. Nyní už nezbývá nic jiného než riskovat znovu. Ještě jeden poslední vrh kostkami: musí zvolit nového císaře.¹¹⁷ Tato ukázka může sloužit k pochopení situace, ve které se senát, potažmo Řím, ocitl. Jak již bylo dříve zmíněno, na začátku kapitoly je vždy uvedeno přesné datum a místo, aby se čtenář orientoval v čase a prostoru.

Čtenář se dozvídá o nepřítomnosti Maximina v Římě, situaci v Africe a také je zde naznačen jasný odpor senátu vůči jeho osobě. Je to tedy obraz doby vojenských císařů, chaosu, ve kterém se Řím zmítá.

Druhým úkolem je objasnění a zobecnění jednotlivých jevů, což vede k lepšímu pochopení obsahu historických pojmů. „*Po narychlo provedených náboženských obřadech a věštách prohlásil konzul následující jednání za jednání za zavřenými dveřmi a vyzval kvestora Menophila, aby přečetl dopis z Afriky. Pupienus se pak se svými přáteli a příbuznými usadil ve stínu a poslouchal. Zapomněl už, jaká je v senátu při zavřených dveřích tma. Přítmí uvnitř páchlo kadidly a vínem úlitby, nemytými muži a strachem. Pupienus čerpal sílu z těch, které měl kolem sebe: svých dvou synů, švagra a dvou výjimečných přátel, Rutilia Crispina a Cuspidia Severa. Důležitost rodiny a přátel v římské politice nebylo nikdy možné plně docenit. Všichni jeho blízcí bývali konzuly, poslední dva byli stejně jako on novi homines, první ze svých rodů, kteří usedli do senátu. Dostatečně silná kohorta mužů plně oddaných povinností a res publice. Ze všech vyzářovala římská dignitas, ta nepřeložitelná směsice pořádanosti, hrdosti na získané postavení a vznešenosti ducha. Řekové žádné takové neměli, a proto byli podrobení, zatímco Římané vládli světu.*“¹¹⁸

Senát, instituce jako taková měla jasná pravidla a hierarchii. Román seznamuje čtenáře s pojmy jako kvestor, konzul nebo *dignitas*. Poslední z pojmů je důležitý pro objasnění pozice senátora, který mohl být zastoupen pouze privilegovanou vrstvou společnosti. V období krize je však senátorská pozice stále více zbavována vlivu na dění

¹¹⁷ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Oheň a meč*, str. 34.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 56–57.

v říši, což ovšem neznamenovalo, že by zanikala jejich hospodářská moc. V tomto smyslu Sidebottom poukazuje na zhýralost některých ze senátorů (viz senátor Balbinus).

Třetím úkolem dějepisu je pochopení zákonitostí historického vývoje a vedení žáků k chápání kauzálních a časově-historických vztahů. „*Císař Alexandr byl zavražděn při nečekané spontánní vzpouře svých vojáků. Vojáci v čele s nejvyššími důstojníky pak prohlásili císařem Gaia Julia Vera Maximina. S ohledem na stále hrozící vzpouru vojáků a probíhající válku s barbary nebylo možné konzultovat senát. Maximinus nicméně doufá, že ctihodní otcové pochopí, že musel jednat rychle. Maximinus má v úmyslu přijmout rady, které mu otcové a přísedící poskytnou, a ve vztahu k senátu je připraven pokračovat v politice svého předchůdce. Maximinus je člověk, který již prokázal odvahu i zkušenosti. Vládl jako místodržící v Mauretánii Tingitaně a v Egyptě a zastával vysoké vojenské posty v rámci východních i severních kampaní. Honoratus tedy senátu doporučuje potvrdit jeho jmenování.*“¹¹⁹

Tento výňatek uvádím jednak z důvodu pochopení mocenského vzestupu armády, a jednak z důvodu proklamace císaře armádou. Na tomto příkladu je možné demonstrovat problematiku financování armády a důsledky růstu její moci. Je také možné si částečně odpovědět na otázku: Proč se Římská říše dostává do krize, z které se již nikdy nedokáže vymanit?

Čtvrtým úkolem je naučit žáky metodologickým postupům při získávání znalostí o historickém vývoji, aby je později mohli aplikovat v praxi.¹²⁰ „*Povinnost je tvrdá věc. Ti z vás, kteří vyrostli v armádě, to vědí. Nejsem žádný sofista ani chytrý řečník na fóru. Nebudu vám lhát a předstírat, že věci se mají jinak než ve skutečnosti. V létě nás čeká ještě jedno tažení do Germánie. Poslední. Až se nám nepřítel podrobí, až bude i Rýn bezpečný, pak vás, konečně, po dlouhých a vyčerpávajících čtyřech letech povedu zpět domů, do Itálie vašeho tábora v Albanských horách, kde na vás čekají ženy a děti. Povinnost je těžká věc, ale konec našeho úsilí je již na dohled. Ozvěny z davu nebyly opět příliš nadšené. „Dnes, jako pokaždé, plňte mé rozkazy, zachovávejte klid v řadách, poslouchejte své důstojníky. Nezapomínejte, že vy jste Římané a oni jen barbari. Vy máte disciplínu, oni ne. Dejte mi vítězství a já se vám štědře odměním. Roční mzda každému,*

¹¹⁹ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Železo a rez*, str. 45.

¹²⁰ JULÍNEK S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 93.

kdo se zapojí do bitvy, roční mzda rodině každého, kdo padne.“ Tentokrát už jim ani připomínka vlastní smrtelnosti nedokázala zkazit náladu. Vojáci propukli jako jeden muž v jásot. „Dbej na bohatství vojáků, všechny ostatní ignoruj,“ kladl mu na srdce Septimus Severus. Slova Maximinova starého velitele stále platila. „Druhá legie, Parthská, navždy věrná, oddaná a šťastná, držte pravý bok naší linie, čestné místo. Tihle barbari“ – císařovo gesto nyní ukazovalo naprosté pohrdání – „jsou ve své slepé tuposti a ignoranci přesvědčení, že nás dotlačili do nevýhodného postavení. My ale víme, že nám je bohové vydali na pospas. Bijte a zabíjejte. Pobijte je všechny. Nepolevujte!“ K nebi se vznesl burácivý jásot.¹²¹

V této ukázce se objevuje mnoho jevů, které je možné v rámci dějepisu využít, a to nejen ve výuce dějepisu. Lze tu snadno rozpoznat snahu o manipulaci, propagandu a další společenské chování, které vede k nenávisti a násilí. Zcela bez okolků Maximinus přesvědčuje vojáky o bezcennosti lidí za hranicemi Římské říše, což se velmi podobá dalším diktátorům včetně novodobých dějin. Také zde vzpomíná na Septima Severa a jeho poselství o důležitosti financování armády. Právě to může pomoci žákovi/čtenáři k získávání informací o době 3. století, ale také o jiných historických obdobích. Život jako takový nemá cenu, pouze v případě eliminace nepřítele říše. Čtenář získává informace, které později může aplikovat na příklad při studiu totalitních režimů apod. Všechny čtyři úkoly jsou navzájem propojeny, tvoří jeden celek a nelze je oddělovat.

Výuka dějepisu ve školním prostředí má několik výchovných složek. Za prvé je to složka rozumová, která vede k formování kognitivních poznatků, což by mělo následkem vysvětlené látky vést k pochopení historického vývoje a zároveň také zpřístupnit metody historické práce.¹²² „Vopiscus poslal táborového prefekta Domitia napřed, aniž by své rozhodnutí konzultoval s Maximinem. Byla pravda, že Maximinus tehdy zběsile pil, ale takovéto ujímání se moci může být problém. Nikdo nevěděl lépe než Maximinus, že na trůn dosedl jen proto, že ho na něj dosadil Vopiscus. Už ho párkrát napadlo, zda jeho prohlášení císařem rekruty v táboře bylo tak spontánní, jak se zdálo. Reakce triumvirátu byla ovšem více než blesková. Vopiscus, Honoratus a Catius Clemens byli schopní muži a bylo nutné na ně dohlížet. Když už jsi stvořil jednoho císaře, můžeš

¹²¹ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Ocel a krev*, str. 43–44.

¹²² JULÍNEK S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 89.

podlehnout pokušení stvořit i druhého. Alespoň že s nimi nejeli žádní senátoři. Všichni důstojníci byli jezdeckého řádu. Někteří z nich, zejména ti z hodně neznámých rodin, v sobě měli ještě starobylé římské ctnosti. Pro ty nejlepší nebylo mos maiorum jen slovním obratem.“¹²³

Následuje složka etická, přičemž dějepis by měl sloužit také k rozlišování dobra a zla. Na základě poznání je žák schopen zhodnotit, jestli je jednotlivé chování v různých historických situacích korektní, nebo jestli je nelze považovat za správné.¹²⁴ „*Maximinovi se sevřelo srdce a cítil, jak ho opouští odvaha. Chrámové poklady. To přece nebyla svatokrádež. Nebral je pro sebe. Jeden každý z nich posloužil na uhrazení nákladů války. Té samé války, která měla chránit i samotné chrámy, domovy bohů. Jeho tajemník Apsinés, celá císařská rada, ti všichni tvrdili, že to sami bohové mu nabízejí své poklady. K žádné svatokrádeži tedy nemohlo dojít. Není důvod, aby se bohové obraceli proti němu. Žal mužů a smrt vládců.*“¹²⁵

Třetí složkou je estetická výchova, jež vede žáka k vnímání estetické kvality krásy.¹²⁶ Dalšími složkami jsou například výchova právní, jež má evokovat odpovědnost za činy každého jedince, které spoluvytváří dnešní společnost. Tato výchova také přispívá k tvorbě právního vědomí, směřujícího k zachovávání zákonnosti a dodržování lidských práv.¹²⁷ Patří tam také složka jazyková, jež tvoří kultivovaný projev žáka. Dále složka polytechnická, která usiluje o prohloubení znalostí z oboru vědy a techniky. Na závěr složka sportovně-branná, která přispívá nejen k duševnímu a fyzickému rozvoji, ale také k zachovávání míru mezi státními útvary.¹²⁸ V poslední řadě je zde ekologická složka, přičemž ta se asi nejvíce věnuje ochraně umělecko-historických památek.¹²⁹

Dosažení zcela objektivního historického poznání není možné, jelikož jej vždy ovlivňuje vlastní názor daného jedince. Je zde však předpoklad odborného vzdělání

¹²³ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Ocel a krev*, str. 213–214.

¹²⁴ LABISCHOVÁ D., GRACOVÁ B., *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, str. 35.

¹²⁵ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Oheň a meč*, str. 64.

¹²⁶ JULÍNEK S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 89.

¹²⁷ JULÍNEK S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 90.

¹²⁸ JULÍNEK S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 90.

¹²⁹ JULÍNEK S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 89.

jedinice, který se snaží pomocí užití vědeckých metod nabýt co největší objektivitu. I když to není na první pohled zřetelné, často je nedílnou součástí historikova poznání emociální nebo neracionální přístup, což není v zásadě problém. Pokud však badatel svoje myšlenky a interpretace nějakým způsobem podsouvá a přizpůsobuje závěry historického výzkumu svým premisám, nejedná se již o vědeckou práci. Mnohdy tak bylo učiněno na politickou objednávku nebo pod tlakem aktuální situace (v antické historiografii je tento jev velmi častý).¹³⁰

Historické vědomí je rozděleno na tři části. První z nich se nazývá časové vědomí, tedy schopnost rozlišovat, jaká situace se udála dříve a která později. Za druhé vědomí identity, což znamená vnímání sebe sama a svým okolím. Poslední částí je vědomí historicity, která se vytváří na základě předchozích dvou a znamená neustálé prolínání trvání a proměn v dějinném čase.¹³¹ Ve výuce dějepisu na školách historické vědomí konfrontuje současnost s minulostí, přičemž v ideálním případě by se měl žák v konečné fázi naučit o dějinách uvažovat, a nepodlehnout jejich interpretacím, tj. kriticky myslet. K utváření historického vědomí mohou přispět také mimovědecké zdroje, jako je beletrie nebo film. V dnešní době je využití obrazového materiálu ve výuce velmi časté, a myslím si, že stejnou měrou přispívá k získání kultivovaného historického vědomí.

Nejnižší stupeň historického myšlení je odborníky označován jako historické povědomí. Přesnou hranici mezi historickým vědomím a povědomím nelze jednoznačně určit, ovšem názory odborníků se shodují na absenci jakékoliv kritické reflexe. Do historického povědomí patří jisté mýty a pověsti, které jsou navzdory vědeckému vyvracení neustále živé (například témata jako husitské hnutí, politická kultura první republiky apod.). Bohužel často prodlužuje životnost nebo dokonce přispívá ke zrodu nových mýtů tisk nebo jiná média, ať už díky neobornosti autorů nebo jsou dokonce intenzivně propagovány s politickým záměrem. Na poli školní výuky také může dojít k infiltraci těchto stereotypů, přičemž vyučující by se sám měl bránit povědomím a měl

¹³⁰ JULÍNEK S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 95.

¹³¹ JULÍNEK S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 96.

by jednoznačně rozlišit hranice, aby nedocházelo k ideologizovanému obrazu historie vzdálenému od historické reality.¹³²

Manipulace s veřejným míněním je zde po celou dobu existence lidstva, což často vede k dezinformacím. Některá filmová a literární zpracování obsahují prvky, které jsou většinou divákem nebo čtenářem neověřovány, a dochází tak k dezorientaci, co je vlastně fiktivní prvek a co je historická skutečnost. V případě trilogie *Trůn Caesarů* je přínosné, že jejím autorem je historik, takže není třeba se příliš zabývat tím, co si autor domyslel. Sidebottom si tedy domýšlel jen tolik, aby děj románu podtrhnul a aby text byl čtivý.

5.2 Využití beletrie ve výuce

Pro výuku dějepisu existuje v dnešní době mnoho variant médií, přičemž dnešní doba upřednostňuje vizuální nebo audiovizuální prameny. Současně ale také lze využít média textová, jako je na příklad historický román *Trůn Caesarů*. V obecné rovině je četba knih prostředkem sociální komunikace, přispívá k rozvíjení žákových dovedností, jako je práce s textem a schopnost logického myšlení při analýze jeho obsahu. Soustavná práce s textem připravuje mladé lidi na permanentní sebevzdělávání.¹³³ Pro získání historického poznání se jeví tento román jako vhodný titul, jelikož historická přesnost je garantována autorem, renomovaným historikem, profesorem Oxfordské univerzity Harry Sidebottomem. Podle mého názoru není tento román vhodný pro děti, jelikož jsou v některých kapitolách popisovány násilné a erotické scény. Doporučil bych ho k využití v dějepisné výuce na středních školách a gymnáziích, protože nabízí epizody s výraznou poznávací hodnotou, což je u beletrie žádoucí.

Trilogie nabízí nespočet historických událostí, postav a také reálií, které se vyskytují v každé kapitole. Objevují se v něm mapy celé Římské říše, její části, mapy měst (Řím, Karry), ve kterých se lze dozvědět o místech (Forum Romanum, Rostra), institucích (Flavioských amfiteátr, gladiátorská škola, Traianovy lázně) a získat představu o podobě měst v Římě. Myslím si, že tyto pomůcky lze použít i ve formě pracovních listů. Dále jsou

¹³² JULÍNEK S. a kolektiv, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, str. 98.

¹³³ LABISCHOVÁ D., GRACOVÁ B., *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, str. 83.

v něm také uváděny definice, které se vztahují k ději daného dílu. V abecedně seřazeném seznamu lze získat poznatky o postavách (druid – keltský kněz), místech (Dákie – římská provincie severně od Dunaje), postav z mytologie (Dionýsos – bůh vína) nebo také o důležitých konceptech, které byli v Římské říši pro život extrémně důležité (*Dignitas*). Jak již bylo dříve zmíněno, román nabízí mnoho poznatků o tom, jak vznikl portrét panovníka nebo panovnice, a které symboly se na mincích často objevovaly. Dále také uvádí mnoho nápisů, které kovorytci využívali na averzech a reverzech mincí.

Jako velmi přínosné vnímám velké množství citátů jako například úryvky z *Iliady* a *Odyseie*: „*Zhýralý Odyssee, ty vznešený Láertův synu, pročpak jsi sluneční světlo, ty chudáku, opustil a sem zavítal, abys tu spatřil to žalostné místo a mrtvé?*“, ¹³⁴ Ovidia: *Zřídka na širých polích ční strom (však neplodný stále), jinou podobu skýtá moře i všechna ta zem; také tu nezpívá pták, leč pije-li chraplavým hrdlem v lesích tu mořskou vodu, na místě odlehlém kdes; porůznu na holých polích jen pelyněk bídný se ježí, hořká je tady žeň ve shodě s tváří těch míst. Nemám příbytek vhodný ni stravu, již v nemoci třeba ani tu lékaře není, bolest, jenž mírnil by zlou. V nejzazších končinách ležím já vyčerpán, u cizích kmenů, v zármutku často myslím na vše, co vzdáleno je.* ¹³⁵ Nebo Vergilia: *Jako když hrad kdos napadne, hradbami je strmý, nebo když s branným lidem kol horské pevnosti sedí hledaje všemožnou lstí, jak přistoupit tady, nebo onde, zkoumaje každé místo a všelijak útočí marně.* ¹³⁶

Jsou zde také uvedeny filozofické otázky, které se týkají stoicismu, epikureismu. Harry Sidebottom zdůvodňuje popis postavy Gordiana II., který je epikurejcem, na základě jeho popisu v pozdně antickém literárním díle *Portréty světovládců*. Epikurejské principy jako například: „*Každá na světě smrt je strašlivá ubohým lidem*“, nebo „*Žij v ústraní, stranou dohledu veřejnosti.*“ ¹³⁷ Stoicismus je spojován s postavou Menophila, který byl ve spojení s tímto filozofickým směrem vylíčen v *Hovorech k sobě* Marka Aurelia. „*Tělo nic neznamená. Jen schránka, kterou člověk vláčí. Na ničem, co je jen vnější, nezáleží. Bolesti*

¹³⁴ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Ocel a krev*, str. 165.

¹³⁵ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Oheň a meč*, str. 117-118.

¹³⁶ Tamtéž, str. 246.

¹³⁷ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Železo a rez*, str. 298.

je nutné pohrdat. Bolest se nemůže dotknout vnitřní podstaty člověka, nemůže ho zbavit jeho odhodlání. ¹³⁸

Hlavním důvodem pro zařazení tohoto románu do výuky je rozšířit zájem o historickou krásnou literaturu a především také zpopularizovat období, kterým se tato práce zabývá. O období krize Římského impéria se v učebnicích většinou vyskytuje pouze zmínka, přitom – jak vidíme v Sidebottomově románu – to bylo období velmi důležité pro další historický vývoj regionu. Je třeba také zmínit, že v případě tohoto specifického historického období je odborná literatura méně přístupná a také náročná k pochopení. Odborné stati jsou pro studenty jednak neatraktivní, a jednak mohou být nad jejich intelektuální a kognitivní schopnosti. Pro širší čtenářskou veřejnost je tedy historický román *Trůn Caesarů* kontaktem, který usnadňuje imaginaci o této složité době a může také sloužit jako motivace k využívání další historické literatury.

Existuje několik výhod, které historický román nabízí pro dějepisné vyučování. V první řadě je to názornost, s níž je například sledován osud a chování konkrétních lidí. V románu je popisován život císařů a senátorů a popisuje nejen vládnoucí vrstvy, ale i život prostých lidí a obyvatel žijících na okraji společnosti. ¹³⁹ V knize můžeme sledovat osudy například: Maximina a Maxima, Gordiana II. a jeho otce Gordiana I., dělníka v mincovně nebo prostitutky Caenis. Lze si tedy představit a mít srovnání životů v antické civilizaci a v současnosti.

Co se týká historického pozadí, je román přesně časově vymezen a jsou v něm popsány historické osobnosti a události. Jednotlivé kapitoly jsou vždy časově rozčleněny. Jednotlivá časová období jsou přesně popsána. *Trůn Caesarů* nastoluje otázky a nabízí také odpovědi a zdůvodnění, proč se Římská říše dostala do fatální krize, z které se již nikdy nedokázala zcela vymanit. Nespornou výhodou může být napínavost děje a poutavé vyprávění jednotlivých příběhů, což je velmi dobrá evokace k samostatné četbě. V tom je Sidebottom opravdu mistrem. Nevýhodou je velké množství postav, které může být náročné na zapamatování a orientaci. Pro lepší přehlednost autor předkládá seznam postav, což může

¹³⁸ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Oheň a meč*, str. 227.

¹³⁹ LABISCHOVÁ D., GRACOVÁ B., *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, str. 84.

být také pomůckou ve výuce. Nabízí se také využití historických map, které jsou uvedeny v každém díle trilogie.

5.3 Návrh hodiny

Výuková jednotka je určena pro studenty gymnázia. V průběhu výuky budou využity úryvky z románové trilogie *Trůn Caesarů*. Předpokladem je, že předcházející hodiny byly věnovány tématu Severovské dynastie. Postupoval bych následovně:

Obrázek 15: Averse – Caracalla, Reverse – MARTI. PROPVGNATORI

Nejprve bych podal výklad o zvolení nového císaře Maximina Thráka z řad vojska. Zdůraznil bych, že jako první císař nebyl urozeného původu, naopak pocházel z chudých poměrů bez patřičného vzdělání a byl provolán právě tím vojskem, které zavraždilo svého předchozího císaře Alexandra Severa. V tuto chvíli nastává chaos a teror, ve kterém správu říše ovládá armáda a senát ztrácí vliv na dění v říši. Vojenští císaři se střídají ve velmi krátkém období, někteří vládou jen několik týdnů. Z tohoto důvodu bylo nutné jeho osobu propagovat pomocí nástrojů, jakou byla například ražba mincí. Poté studenti obdrží pracovní

Obrázek 16: Averse - Septimus Severus, Reverse – RESTITVTOR. VRBIS

list, který jim v průběhu hodiny poslouží jednak jako zápis a také jako doplnění klíčových slov.

Studentům bude předložena ukázka č. 1, ve které kovorytec přemýšlí o vyobrazení Maximina Thráka na mincích. Následně se jich zeptám, čím se řídil kovorytec při tvorbě mincí, na čem stojí jeho úvahy a co je jeho cílem? Aby žáci získali větší představu, jak vypadaly tehdejší mince, předložím v hodině mince Maximina Thráka, Septima Severa a dalších císařů probíraného období. Úkolem žáků je bude chronologicky seřadit a dále vysvětlím jednotlivé nápisy, které se vyskytují na reverzech mincí.

Obrázek 17: Averse - Maximinus Thrák, Reverse – FIDES.MILITVM

Dále podám výklad o formách propagandy, které měly ovlivnit především armádu, která v této době nabývá obrovských rozměrů. Také nastíním problematiku obrovských sociálních rozdílů mezi obyvateli, a právě majetek hraje nyní důležitější roli než dříve, kdy hlavním významem bylo mít římské občanství. Žákům bude také vysvětlena problematika financování obrovského úředního aparátu a vojska, které bylo nutné k zajištění udržitelnosti hranic rozlehlé říše. Nebylo již možné pokrýt státními příjmy všechny výdaje a zároveň nepřicházelo v úvahu se zříct byrokracie nebo armády.

Poté žáci obdrží list s ukázkou č. 2, ve které Maximinus stojí před dilematem spojeným s krádeží chrámových pokladů, jejich využitím pro válečné účely a manipulací vojska k tažení na Řím. Dojde k diskusi, jak sám Maximinus ospravedlňuje své konání, přičemž položím žákům otázku, jestli je Maximinus schopen rozlišit dobro a zlo, spravedlnost a nespravedlnost a správnost a nesprávnost svého jednání. Za další bych žákům

položil otázku, čím Absinés motivuje vojáky před bitvou a jakou roli v textu hrají mýty? (Absinés představuje v románu roli Maximinova tajemníka).

V další části výuky bude studentům předložena ukázka č. 3, ve které Balbinus pronáší projev k ostatním senátorům. Poté bych položil otázku, kdo by se měl stát senátorem? (Otázkou cílím na důraz kladený Balbinem na rodovou příslušnost místo zkušeností Seneka – starého muže (termín senát je spojován se starci – *senex*, pl. *senes*, protože jeho členové již byli v pokročilém věku a měli za sebou bohatou kariéru, tudíž i bohaté zkušenosti nejen

Obrázek 18: Averse - Gordianus III, Reverse – P.M.TR.P.III.COS.P.P.

politické), což byl vlastně základ k založení senátu. Po této diskusi by následovala otázka, co vedlo k chování senátorů, kteří nerespektují pravidla římského senátu a proč by to za předchozích panovníků možné nebylo? Je zde absence jakéhokoliv respektu k senátu jako vážené instituci – pokud se někdo (Říman nebo cizinec) protivil vůli senátu, protivil se de facto vůli římského státu. V této chvíli bych zdůraznil hodnotu demokratického zřízení a demokratických voleb! Dále bych se žáků zeptal, co sledoval Balbinus svými řečmi v senátu. (Pouze chce získat větší moc, nezajímá ho ani tak obrana říše jako jeho osobní prospěch).

Dále podám výklad o velmi krátké vládě obou z Gordianů, kterým senát jejich císařskou hodnost potvrdil. Bude také zmíněno, jak uvalení nových daní Maximinem mělo dopad na obyvatele provincií říše, kteří okamžitě reagovali postavením nového panovníka do čela. Zároveň je třeba zmínit, že byl Thrák prohlášen veřejným nepřítelem, a senát se tak pokoušel o využití situace proti císaři tím, že oběma Gordiánům císařskou hodnost potvrdil. Povstání však bylo potlačeno numidským legátem Capellianem a senát musí z obavy před Maximinem vymyslet další postup. Také bych zmínil, že zde opět figuruje vojsko, které

markantním způsobem změnilo sled událostí a ukončuje vládu Gordiánů po několika týdnech.

V poslední části hodiny bude žákům sděleno zvolení nových císařů, senátorů – Balbina a Pupiena. Studentům bude předložen obrázek s mincí císařů a zeptám se jich, co symbolizují podané ruce na reverzu mince. Na závěr žákům podám informace o vraždě obou císařů pretoriánskou gardou, která sama také volí nového nástupce Gordiana III.

Obrázek 19: Averse - Septimus Severus, Posmrtná ražba za Caracally a Gety, Reverse - CONSECRATIO

Tematický celek	Principát
Téma	Úpadek římského císařství/ Senát a armáda římská/ Počátek krize římského císařství
Cílová skupina	1. ročník SŠ/Gymnázia
Očekávaný výstup žáka, cíle	1) Objasní příčiny vzniku krize 2) Žák rozpozná rysy propagandy v médiích a uvede konkrétní příklady dobové propagandy.
Klíčová otázka	Co vedlo k úpadku Římské říše?
Klíčové pojmy	Propaganda Barbaři Senát Maximinus Thrák Gordian I., II. Balbinus Pupienus
Metody a instrukce	- Práce s obrazovým materiálem - Práce s úryvky z románu <i>Trůn Caesarů</i>

Římský principát v období 235–238

1. Jaký je rozdíl mezi způsobem nástupu na trůn Maximina Thráka a jeho předchůdců?

2. Vžij se do role vojáků. Jaké emoce prožívali, když k nim Apsinés promlouval?

3. Které způsoby propagandy znáš? Které považuješ za nejvíce efektivní?

4. V čem spočíval spor mezi senátem a Maximinem?

5. Jaké události vedou k pádu a následné smrti Maximina Thráka?

6. Na základě textu popiš rozdíl mezi řeckými obcemi a Římskou říší. Které politické uspořádání považuješ za životaschopnější? Formuluj argumenty pro a proti:

Po zavraždění A..... S..... byl vojáky v roce 235 prohlášen císařem Maximinus Thrák, čímž začíná období, které je historiky nazýváno jako O..... Ačkoliv byl pro jeho B..... původ aristokracií a senátem opovrhován, jeho volbu nakonec schválil. Maximinus pokračoval ve válce proti G....., kterou započal již jeho předchůdce, a podařilo se mu tohoto protivníka porazit. Dále také bojoval s Jazygy, Dáky, Sarmaty a zpočátku slavil mnoho válečných úspěchů.

Válečné tažení a financování vojsk bylo finančně velmi náročné, což vedlo k neustálému zvyšování d....., a také se podle historika Héródiána Maximinus uchýloval k plnění chrámových pokladnic, tavením soch bohů z drahých kovů, které zdobily města nebo chrámy. Maximinus nenavštívil ani jednou za celou dobu své vlády město Ř....

V roce 238 dochází v A..... provincii k povstání, kde je proklamován za vzdorocísaře senátor a tamější prokonzul G..... Se svým synem byl v Římě senátem uznán, ovšem numidský legát Capellianus vzpouru potlačil a oba G..... přišli o život.

Jelikož senát aktivně podporoval africkou revoltu, z obav Maximinovy pomsty, ustanovuje dva „senátní císaře“ P..... a B..... a Maximina vyhlásila za veřejného nepřítele. Oba nově zvolení císaři měli společný úkol zahnat vnějšího nepřítele. P..... měl vyrazit proti Peršanům a B..... měl vytáhnout proti Gótům, kteří už překročili dolní Dunaj.

Maximinus, který stále bojoval se zadunajskými kmeny, se vydal na vojenské tažení do I....., ovšem narazil na odpor ve městě Aquieieia, které bránila vojska věrná senátu. Maximinova armáda se neúspěšně pokoušela město dobýt a vznikly mu těžké ztráty. Nedostatek jídla a tvrdé zacházení vedlo k poklesu kázně a morálky v....., což vedlo k velké nespokojenosti a následnému zabití Maximina i jeho syna Maxima.

V Ř..... vyrazili rozzuření pretoriáni, neboť se obávali možnosti jejich nahrazení Pupienovou tělesnou stráží, k paláci, aby ho vzali ztečí. Vláda těchto císařů trvala devadesát devět dnů. Jejich velmi krátké panování bylo jasné potvrzení, že s..... není schopen uspokojivě vybrat císaře, což dokázala do určité míry pouze armáda.

5.4 Obsah použitých ukázek

5.4.1 Ukázka č. 1¹⁴⁰

První ukázkou je kapitola o kovorytci, který přemýšlí o možnostech zobrazení Maximina Thráka na jeho mincích.

„Uprostřed pouličního ruchu si pozorně prohlížel novou lícovou stranu matrice, tolik odlišnou od těch, které navrhoval předtím. Maximinus na ní měl vystrčenou bradu, pevnou zaoblenou jako oblékací beranidlo. Zahnutý nos mu směřoval ostře dolů, jako by se s ní chtěl spojit. Císaři přibyl i krátký vous, protisky a vroubky na tváři naznačovaly svaly pevných čelistí, které se zakousnou a nepustí. Oči zůstaly i zde široce rozevřené a jasné, upřené soustředěně na neznámý předmět zájmu, i na novém návrhu z nich vyzařovala inteligence.

Obrovské portréty vystavené před budovou senátu na něj zapůsobily jako zjevení. Kovorytec netušil, nakolik odpovídají skutečnosti a nakolik jsou jen záměrnou projekcí obrazu drsného vojáka. Maximinus je však musel každopádně schválit. Kovorytcův portrét se jim velmi podobal. Nová podoba mincí císaře jistě potěší. Odvedl dobrou práci.

Odložil matici lícové strany a zvedl čtyři nové reversy. Po germánském tažení loni v létě se nyní císař Maximinus vypravil proti Sarmatům, a tak se opět nabízel motiv bohyně Vítězství, již by se mohl u nohou krčít malý, nahý zajatec s rukama spoutanými za zády. Magnovo spiknutí mu komplikovalo situaci. Pokud by alespoň nenaznačil radost z jeho potlačení, mohli by ho obvinít z napomáhání, ale žádná přímá zmínka pochopitelně nepřipadala v úvahu. Zbývající tři reversy zasvětil bezpečnosti císaře, jeho předvídavosti a věrnosti armády. Nebylo to témata dvakrát originální, ale vzhledem k situaci se vcelku hodila.“

¹⁴⁰ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Železo a rez*, str. 205.

5.4.2 Ukázka č. 2¹⁴¹

Maximinus ve městě Emona při náboženském obřadu.

„*Slunce! Slunce!*“

Maximinus zvedl hlavu přesně v okamžiku, kdy slunce zmizelo z oblohy. Vojáci zažehli ve tmě pochodně, prosili bohy, nařikali nad svým osudem. *Když slunce zapadne při obřadu, varuje před žalem mužů a smrtí vládců.* Maximinovi se sevřelo srdce a cítil, jak ho opouští odvaha. Chrámové poklady. To přece nebyla svatokrádež. Nebral je pro sebe. Jeden každý z nich posloužil na uhrazení nákladů války. Té samé války, která měla chránit i samotné chrámy, domovy bohů. Jeho tajemník Apsinés, celá císařská rada, ti všichni tvrdili, že to sami bohové nabízejí své poklady. K žádné svatokrádeži tedy nemohlo dojít. Není důvod, aby se bohové obraceli proti němu.

Žal mužů a smrt vládců.

Apsinés předstoupil před nastoupené jednotky a zvedl ruce jako hlasatel při hrách, dožadující se klidu.

„Vojáci Říma.“

Ti nejbližší se skutečně utišili.

„Stali jsme se svědky děsivého znamení-ne však pro nás, ale pro naše nepřátele!“

Vojáci nejistě přešlápli ve tmě, stejně nepřesvědčení jako Maximinus.

„Vojáci Říma.“

Apsinés měl zvučný hlas školeného sofisty, uměl si podmanit publikum.

„Vojáci Říma, vzpomeňte si na své předky. Dne, kdy Romulus zakládal své město, i tenkrát došlo k zatmění slunce. Pochodujte na Řím, a až váš císař vyčistí senát, zbaví sedm pahorků zrádců, vyžene do vyhnanství nehodné a navrátí městu staré ctnosti, bude to jako by znovu založili Řím.“

Na obloze se objevil první záblesk světla. Maximinův duch se znovu zvedl. Třeba ten starý Syřan má pravdu, je to přece vzdělaný muž.

„Následujte Maximina Augusta, svého nového Romula, a položte základy nového Říma. Děkujte bohům za jejich znamení a radujte se! To vy jste nyní nástrojem jejich vůle!“

Vojáci začali ve stále jasnějším světle nesourodě a nejednotně jásat. „Na Řím! Na Řím!“

¹⁴¹ SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Oheň a meč*, str. 64–65.

5.4.3 Ukázka č. 3¹⁴²

Ve třetí ukázce senát rozhoduje o dalších postupech v boji proti Maximinovi.

„Musíme mezi sebou nyní zvolit nové kolegium magistrátů. Musíme mezi sebou vybrat dvacet mužů, kteří se postaví Maximinovi, budou bránit Řím a Itálii, bránit *res publiku*.

Uprostřed všeobecného souhlasného povyku si předsedající konzul, možná nikoli bez úmyslu, nevšiml Otce senátu, jak mává holí, aby na sebe upozornil. A když se potom starý Cuspidus Celerinus obrátil sám do sebe v tichém odsudku moderních způsobů – *tohle by za Marka Aurelia nebylo možné, dokonce ani za Severa* – dostal slovo Balbinus.

Předchozí generace ctily stáří, uznávaly hodnotu zkušeností. Cuspidovy kverulantské poznámky zůstaly bez povšimnutí.

Thlustý, papulatý, s tváří jako vepř a se způsoby orientálního despoty, se Balbinus zvedl z lavice. Otcí senátu nevěnoval o nic větší pozornost než zbytek jeho kolegů a zamířil doprostřed *curie*, prost své obvyklé lenosti a letargie.

„Římská mužnost, pravá římská *virtus* ze starých časů již téměř neexistuje. I v tomto vznešeném domě je jen řídce pravé římské krve. Císařové sem po staletí dosazují nové členy, jejichž otcové je nemohli naučit tíživým odpovědnostem římského senátora. Z provincií sem pustily Gally v kalhotách, ukňučené malé Řeky, Afričany volných říz, a ještě volnějších mravů.“

Blázen, pomyslně si Menophilus. Vždyť i Balbinus je pouhý *novus homo*. Vymřely celé velké rody a jejich místo zaujaly nové. Většina dnešních senátorů již neměla senátorské předky, více než polovina jich pocházela z provincií. Tak tomu ale bylo vždy. Na rozdíl od Athén, starou, elitistickou Spartu již vůbec nepočítaje, vyrostl Řím na tom, že dokázal přijímat cizince. Romulus dokonce poskytl azyl uprchlým otrokům, kteří se chtěli stát součástí nového společenství.

¹⁴² SIDEBOTTOM H., *Trůn Caesarů: Ocel a krev*, str. 79.

Závěr

V této práci jsem se zabýval zkoumáním krize Římského impéria v letech 235 až 238 n. l. Toto období je pro vývoj římského císařství velmi důležité, protože jím už jednoznačně začíná hluboká krize Římského impéria, která zasáhla všechny oblasti fungování státu a skončila částečně až za padesát let – s nástupem císaře Diocletiana roku 284.

Vycházel jsem přitom ze studia primárních literárních pramenů, především z děl *Historia Augusta* nebo *Sexti Aurelii Victoris Liber de Caesaribus*, přičemž jsem využíval českých překladů, jichž se zhostili Jan Burian a Bohumila Mouchová, ale i hmotných (především propagandistických materiálů, z nichž největší dosah měly mince). Co se týče sekundárních pramenů, nejlépe posloužily tituly *The Emperor and the Army in the Later Roman Empire, AD 235–395*. (Mark Hebblewhite) a *Dějiny antického Říma*, (Michael Grant, v překladu Aleny Jindrové-Špilarové), ale i jiných.

Cílem této práce bylo také zpopularizovat dané období a přiblížit tuto dobu širokému čtenářskému okruhu. Dále na základě prostudování antických pramenů objasnit úlohu armády během krize třetího století a podrobit rozboru románovou trilogii Harryho Sidebottoma *Trůn Caesarů*.

Bylo zjištěno, že Harry Sidebottom čerpal během psaní z pramenů, především z díla známého pod souhrným názvem *Historia Augusta* a *Řím po Marku Aureliovi* (v latinském originále *Scriptores historiae Augustae* a *Sexti Aurelii Victoris Liber de Caesaribus*). S ohledem na nedostatek jiných literárních pramenů byly pro Sidebottoma stěžejními zdroji informací, i když v případě *Historie Augusty* je dílo s příměsí fikce a fantazie autorů poněkud kontroverzní. Jako další prameny posloužily například: Zósimos, Eutropius, Aurelius Victor, *Epitome (Kniha o císařích)* a Zonaras. Děj románu se lišil od historických faktů minimálně, s výjimkou některých historických postav, nicméně autor si domýšlel pouze nejnutnější fakta a postavy, aby podtrhl text a román byl více čtivý.

Snížení obranyschopnosti státu v důsledku opakovaných útoků barbarských kmenů, stále se zvyšující počet barbarských vojáků v armádě a s tím související výrazný

zásah do finanční politiky říše, ekonomická krize, slábnoucí vliv senátu, korupce, opouštění tradic jako volba panovníka senátem, jež nadále volila pouze armáda – to vše vedlo ke krizi, ze které se Řím již nikdy nedokázal úplně vzpamatovat. Všudypřítomné císařské *imago* propagovalo císařovy zásluhy a schopnosti, které se často nezakládaly na pravdě. Propaganda, kterou císařové v krizi používali, byla principiálně velmi podobná té současné, i když se nedala šířit tolika prostředky, jako v dnešní době.

V poslední části práce jsem se věnoval možnostem využití zkoumaného historického románu ve výuce, přičemž jsem navrhnul postupy, jimiž by měl být prozaický text využit, a zvolené postupy jsem podložil argumenty. Trilogie Harryho Sidebottoma *Trůn Caesarů* je cenným materiálem, který umožňuje nahlédnout do období, které předznamenalo zánik Římské říše, a také odpovídá na otázku, proč se říše do krize dostala. Na základě teoretických znalostí jsem také navrhnul vyučovací hodinu, ve které jsou využity úryvky z románů *Trůn Caesarů*.

6 Seznam použitých informačních zdrojů

6.1 Zkoumané literární zpracování

SIDEBOTTOM, Harry. *Trůn Caesarů. Železo a Rez*. Přeložil Petr Kovács. Praha: BB/art, 2017. ISBN 9788075076946.

SIDEBOTTOM, Harry. *Trůn Caesarů. Oheň a Meč*. Přeložil Petr Kovács. Praha: BB/art, 2017. ISBN 978-80-7595-026-0.

SIDEBOTTOM, Harry. *Trůn Caesarů. Ocel a Krev*. Přeložil Petr Kovács. Praha: BB/art, 2017. ISBN 978-80-7507-694-6.

6.2 Elektronické zdroje

SAUNDERS, Kate. Iron & Rust by Harry Sidebottom

Bloodlust, ruthless ambition and revenge erupt as the Roman Empire falls into ruins in a rich and complex tale. Dostupné z:

<https://www.thetimes.co.uk/article/iron-and-rust-by-harry-sidebottom-klgcccgg0ljb>

HEKSTER, Olivier., Manders Erika. UNIVERSITY OF OXFORD (no date), ROMAN PROVINCIAL COINAGE ONLINE (RPC ONLINE). Dostupné z: <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/> (accessed 1/3/2022).

HEKSTER, Olivier. COINS AND MESSAGES: Audience targeting on coins of different denominations? Dostupné z:

https://brill.com/display/book/edcoll/9789004401631/B9789004401631_s007.xml

6.3 Starověké prameny

AMMIANUS MARCELLINUS, . *Soumrak římské říše*. Přeložil Josef Češka. Praha: Odeon, 1975. Živá díla minulosti (Odeon).

CASSIUS DIO, Lucius. *Roman history*. Books LVI-LX. Přeložil E. Cary. Bez pořadí vydání, dotisk. Cambridge: Harvard University Press, bez roku vydání. The Loeb classical library. ISBN 0-674-99193-1.

EUTROPIUS. *Stručné římské dějiny*. Přeložila Bohumila MOUCHOVÁ. Praha: Arista, 2008. Antická knihovna (Arista). ISBN 978-80-86410-55-5.

HÉRÓDIANOS. *Řím po Marku Aureliovi*. Praha: Svoboda, 1975. Antická knihovna (Svoboda).

Jména císařů, která se vztahují k tématu. In: *Portréty světovládců I*. Přeložil Jan BURIAN, přeložila Bohumila MOUCHOVÁ. Praha: Svoboda, 1982. Antická knihovna (Svoboda).

Jména císařů, která se vztahují k tématu. In: *Portréty světovládců II*. Přeložil Bohumila MOUCHOVÁ, přeložil Jan BURIAN. Praha: Svoboda, 1982. Antická knihovna (Svoboda).

ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*. Přeložil Antonín HARTMANN. Praha: Odeon, 1983.

6.4 Sekundární literatura

BARRETT, Anthony A., ed. *Životy císařů*. Praha: Academia, 2012. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2082-6.

BOATWRIGHT, Marry T., GARGOLA, Daniel J., TALBERT, Richard J. A. *Dějiny římské říše od nejradnějších časů po Konstantina velkého*. Přeložili L. Stančo a J. Kysela. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3168-1.

CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. Přeložila Dagmar Bartoňková a kolektiv. 1. vydání. Praha: Koanisich Latin Press, 2003. ISBN 80-85917-87-4.

DAHLEIM, Werner. *U kolébky Evropy. Odkaz antického Říma*. Přeložil Jiří Pondělíček. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-728-6

GIBBON, Edward. *Úpadek a pád římské říše*. Přeložil Adolf Felix. Praha: Levné knihy, 2005. ISBN 80-7309-189-5.

GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. Přeložila A. Jindrová-Špilarová 1. vydání. Praha: BB/art, 1999. ISBN 80-7257-009-9

GRANT, Michael. *Pád říše Římské*. Přeložil G. Císař. Praha: BB/art, 1997. ISBN 80-86070-32-8.

GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* 3. vyd. v českém jazyce. Přeložila Eliška Hornátová a Michaela Amlerová. Praha: BB/art, 2010. ISBN 978-80-7381-771-8.

HEBBLEWHITE, Mark. *The Emperor and the Army in the Later Roman Empire, AD 235–395*. New York, 2017. ISBN: 978-1-4724-5759-2.

HEBBLEWHITE, Mark. *The signa militaria and the imperial imagines as symbols of power: AD: 235–395*. in *Journal of Roman military studies* 14/2003.

JULÍNEK, Stanislav. *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3495-5.

KOUBA, Miroslav, Dagmar MAGINCOVÁ a Ivo ŘÍHA, ed. *Kontexty propagandy*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. ISBN 978-80-7395-515-1.

KOVAŘÍK, Jiří. *Římské války*. Třebíč: Akcent, 2016. ISBN 978-80-7497-165-5.

KURZ, Karel. *Mince starověkého Řecka a Říma: antická numismatika*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-232-5.

LABISCHOVÁ, Denisa a Blažena GRACOVÁ. *Průručka ke studiu didaktiky dějepisu*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008. Scripta Facultatis philosophicae Universitatis Ostraviensis. ISBN 978-80-7368-584-3.

MEIJER, F. J. *Císaři neumírají v posteli: poutavé vyprávění o životě a smrti římských císařů*. Přeložila Petra Schürová. Praha: Aurora, 2008. ISBN 978-80-7299-093-1.

MENNEN, Inge. *Power and Status in the Roman Empire, ad 193–284*. Boston: Brill, 2011.

PARKAN, František. *Didaktika dějepisu*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2014. ISBN 978-80-7290-644-4.

PETRÁŇ, Zdeněk a Jiří FRIDRICHOVSKÝ. *Encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí*. Praha: Libri, 2008. ISBN 978-80-7277-267-4.

PEUSER, Jens. *Das römische Gebäude in der Harlach bei Burgsalach, Landkreis Weißenburg-Gunzenhausen*. Köln. 2016.

SHILLAM, Matthew, *Abortive Dynasties: Dynastic Politics A.D. 235-285*. 2006

SPEIDEL, Alexander, Michael, *Maximinus and the Thracians. Herodian on the Coup of 235, and Ethnic Networks in the Roman Army of the Third Century CE*. 2016.

STIEBITZ, Ferdinand. *Stručné dějiny římské literatury*. 3. oprav. vyd. Praha: SPN, 1977.

SVOBODA, Ludvík, a kol. *Encyklopedie antiky*. 1 vydání. Praha: Academia, 1973.

THOMSON, Oliver., *Mass persuasion in history: An historical analysis of the development of propaganda techniques*. Edinburgh. Edinburgh. 1977.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Dějiny psané Římem*. Vydání páté. Praha: Garamond, 2015. ISBN 9788074072871.

ZIEGLER, Konrat a Walther SONTHEIMER, ed. *Der Kleine Pauly: Lexikon der Antike*. München: A. Druckemüller, 1975.

6.5 Zdroje obrázků

Obr. 1 <https://nat.museum-digital.de/object/763421?navlang=de>

Obr. 2 <https://nat.museum-digital.de/object/767588>

Obr. 3 <https://nat.museum-digital.de/object/542044>

Obr. 4 <https://nat.museum-digital.de/singleimage?resourcenr=1216457>

Obr. 5 <https://nat.museum-digital.de/object/263777>

Obr. 6 <https://nat.museum-digital.de/object/1190288>

Obr. 7 Soukromý archiv Martina Mošničky

Obr. 8 Soukromý archiv Martina Mošničky

Obr. 9 Soukromý archiv Martina Mošničky

Obr. 10 Soukromý archiv Martina Mošničky

Obr. 11 Soukromý archiv Martina Mošničky

Seznam obrázků

Obrázek 1: Averse - Maximus Thrák, Reverse – FIDES MILITUM.....	46
Obrázek 2: Averse - Maximus Thrák, Reverse – FIDES MILITUM.....	47
Obrázek 3: Averse - Caecilia Paulina, Reverse – CONSECRATIO.....	48
Obrázek 4: Averse – Gordianus I. Reverse – SECURITAS.....	51
Obrázek 5: Averse – Gordianus II. Reverse - VIRTUS	51
Obrázek 6: Averse Balbinus, Reverse – Balbinus a Pupienus (spojenectví mezi císaři)	52
Obrázek 7: Averse – Caracalla, Reverse – MARTI. PROPVGNATORI	65
Obrázek 8: Averse - Septimus Severus, Reverse – RESTITVTOR. VRBIS	65
Obrázek 9: Averse - Maximinus Thrák, Reverse – FIDES.MILITVM.....	66
Obrázek 10: Averse - Gordianus III, Reverse – P.M.TR.P.III.COS.P.P.	67
Obrázek 11: Averse - Septimus Severus, Posmrtná ražba za Caracally a Gety, Reverse - CONSECRATIO	68